

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Bakalářská práce

2019

Hana Kramlová

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

**Zahraniční pracovníci a jejich hospodářský přínos pro
SRN**

Bakalářská práce

Autor práce: Hana Kramlová

Studijní program: Česko-německá studia

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D.

Rok obhajoby: 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31. července 2019

Hana Kramlová

Bibliografický záznam

KRAMLOVÁ, Hana. *Zahraniční pracovníci a jejich hospodářský přínos pro SRN*. Praha, 2019. 52 s. Bakalářská práce práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D.

Rozsah práce: 92 984

Anotace

Předkládaná bakalářská práce se zabývá zahraničními pracovníky ve Spolkové republice Německo. Cílem práce bylo zhodnotit a zmapovat hospodářský přínos zahraničních pracovníků pro Spolkovou republiku v rámci sledovaného období 1955-1980. Práce se snaží identifikovat jak pozitiva, tak negativa spojená se zaměstnáváním zahraničních pracovních sil, která se promítla na hospodářské situaci v zemi. Při hledání odpovědi na výzkumnou otázku byl zvolen dlouhodobější charakter sledovaného období, které umožňuje zmapovat jednotlivé aspekty a porovnat je mezi sebou. Podpis dohody o zaměstnávání zahraničních pracovních sil z roku 1955 mezi Spolkovou republikou a Itálií odstartoval proces, jehož výsledkem byla celá řada dalších obdobných dohod jak s evropskými, tak i s mimoevropskými státy. Proces nábora a zaměstnávání zahraničních pracovních sil, který byl od svého prvopočátku koncipován jako jev přechodný a časově ohraničený, představuje fenomén s celou řadou pozitivních i negativních efektů. V úvodu hlavní části práce jsou představeni jednotliví aktéři a charakterizovány motivy jednotlivých stran pro uzavírání dohod o nábore zahraničních pracovních sil. Jádrem práce tvoří analýza hospodářského přínosu zahraničních pracovníků, přičemž sledované období bylo rozděleno na tři etapy: 1955-1966/67, 1966/67-1973 a 1973-1980.

Annotation

This bachelor thesis deals with foreign workers in the Federal Republic of Germany. The aim of the work was to evaluate and map the economic benefits of foreign workers for the Federal Republic within the monitored period 1955-1980. The thesis tries to identify both positives and negatives associated with the employment of foreign labor, which was reflected in the country's economic situation. When searching for an answer to the research question, the long-term character of the period was chosen, which enables to map individual aspects and compare them with each other. The signing of the 1955 Foreign Workforce Agreement between the Federal Republic and Italy triggered a process that resulted in a number of other similar agreements with both European and non-European states. The process of recruiting and employing foreign labor, which has been conceived as a transient and time-bound phenomenon since its inception, is a phenomenon with a number of positive and negative effects. In the introduction of the main part of the thesis, the individual actors

are introduced and the motives of the individual parties for concluding agreements on the recruitment of foreign workers are described. The core of the work is an analysis of the economic benefits of foreign workers, the period being divided into three stages: 1955-1966/67, 1966/67-1973 and 1973-1980.

Klíčová slova

zahraniční pracovníci, zahraniční pracovní síla, nábor zahraničních pracovníků, Spolková republika Německo, hospodářský přínos

Keywords

foreign workers, foreign labor force, recruitment of foreign workers, Federal Republic of Germany, economic benefit

Title

Foreign workers and their economic benefits to the Federal Republic of Germany

Poděkování

Na tomto místě bych v první řadě ráda poděkovala doc. PhDr. Tomášovi Nigrinovi, Ph.D. za jeho cenné připomínky, čas a profesionální přístup při vedení mé bakalářské práce. Můj velký dík patří i všem, kteří mi byli v tomto náročném období podporou.

Obsah

Obsah.....	1
Úvod.....	2
1 Formování německého hospodářského zázraku.....	6
1.1 Výchozí situace po II. světové válce	6
1.2 Měnová reforma.....	7
1.3 Sociálně tržní hospodářství.....	8
1.4 Marshallův plán	9
1.5 Období hospodářského zázraku	10
2 Zahraniční pracovní síly ve Spolkové republice.....	11
2.1 Pojem Gastarbeiter.....	12
2.2 Motivy aktérů pro uzavření náborových smluv	14
2.3 Vysílající státy	17
3 Analýza hospodářského přínosu zahraničních pracovních sil pro SRN	21
3.1 1955-1966/67	21
3.1.1 Sociální poměry zahraničních pracovníků v letech 1955-1966/67.....	27
3.2 1966/68-1973	29
3.2.1 Sociální poměry zahraničních pracovníků v letech 1966/67-1973	31
3.3 1973-1980	33
3.3.1 Sociální poměry zahraničních pracovníků v letech 1973-1980	36
3.4 Dílčí závěry analýzy hospodářského přínosu zahraničních pracovních sil	38
Závěr.....	41
Summary.....	42
Seznam zkratk.....	45
Seznam tabulek.....	46
Použitá literatura.....	47
Teze bakalářské práce.....	51

Úvod

V 50. letech 20. století zažívala SRN dynamický rozvoj ekonomiky, kdy došlo k nadprůměrnému pozitivnímu vývoji hospodářských ukazatelů. V důsledku tohoto nebývalého hospodářského růstu se západoněmecká ekonomika začala brzy potýkat s nedostatkem pracovních sil. Řešením na tuto situaci mělo být zaměstnávání zahraničních pracovních sil, a tak v polovině 50. let 20. století započal ve Spolkové republice Německo (SRN) proces jejich náboru. Jako první byla uzavřena dohoda s Itálií a krátce na to následovaly dohody i s dalšími evropskými státy. Uzavření dohody o náboru zahraničních pracovních sil s Tureckem vytvořilo precedens pro uzavření obdobných dohod i s dalšími mimoevropskými státy. Zaměstnávání zahraničních pracovních sil bylo od počátku koncipováno jako krátkodobý až střednědobý přechodný jev. Z příchozích zahraničních pracovníků se v průběhu let vyvinul specifický německý fenomén s celou řadou pozitivních ale i negativních efektů, a i do současnosti zůstává živě diskutovanou otázkou.

Hlavním cílem této bakalářské práce je zhodnotit a zmapovat hospodářský přínos zahraničních pracovníků pro Spolkovou republiku v rámci sledovaného období od roku 1955 až do roku 1980. Práce se snaží zhodnotit, zda proces zaměstnávání zahraničních pracovních sil představoval pro SRN přínos či spíše celou řadu problémů, které předznamenaly a ovlivnily budoucí vývoj v následujících dekádách. Práce se snaží identifikovat jak pozitiva, tak negativa spojená se zaměstnáváním zahraničních pracovních sil, která se promítla na hospodářskou situaci v zemi.

Tato práce je rozdělena do dvou základních částí – na teoretickou část a praktickou část. V úvodu teoretické části je nejprve nastíněn kontext vývoje poválečného stavu německého hospodářství a posléze jsou analyzovány prostředky, které přispěly k hospodářskému oživení, díky nimž bylo dosaženo rychlé hospodářské obnovy SRN, která je nazývána hospodářským zázrakem. Dále se teoretická část zabývá procesem náboru zahraničních pracovních sil v letech 1955 až 1968, kdy byla podepsána poslední dohoda o náboru zahraničních pracovních sil. Teoretická část přináší vhled do problematiky jednotlivých aktérů a jejich motivů pro uzavírání dohod o náboru zahraničních pracovních sil. Praktická část se pak již konkrétně zaměřuje na zmapování hospodářského přínosu zahraničních pracovních sil v období 1955-1980, přičemž toto časové období bylo rozděleno na tři etapy: od roku 1955 do přelomu let 1966/67, tj. rokem 1955 byla uzavřena první

dohoda o nábore zahraničních pracovních sil mezi SRN a Itálií, léta 1966/67 ohraničují další významný milník, kdy SRN zasáhla hospodářská recese. Druhá etapa je časově ohraničena od 1966/67 do roku 1973, tj. od hospodářské recese do pozastavení nábore zahraničních pracovních sil v roce 1973. Třetí etapa je ohraničena léty 1973-1980, kdy rokem 1980 dochází ke zvratu dosavadního pojetí cizinecké politiky a prosazení nových integračních konceptů.

Hospodářský přínos zahraničních pracovníků pro SRN lze zmapovat pouze tehdy, je-li zahrnuto delší časové období. Právě z tohoto důvodu bylo zvoleno časové období od roku 1955-1980, kdy právě dlouhodobější charakter zvoleného časového období umožňuje sledovat jednotlivé aspekty a navzájem je mezi sebou porovnat. Jedná se zejména o vývoj hospodářského růstu, hrubého domácího produktu a konjunkturní průběh, rozvoj potenciálu pracovní síly, jakož i vývoj produktivity práce, nezaměstnanosti a náklady na sociální infrastrukturu. Tyto jmenované aspekty jsou zahrnuty v rámci analýzy v praktické části.

Těžiště této práce tvoří zejména první generace zahraničních pracovníků, kteří přišli do SRN za prací. Tuto první generaci tvořili muži a ženy zejména v produktivním věku, jejichž další rodinní příslušníci přicestovali do SRN až dodatečně. Pro rozsah a účel této práce bude proto věnována pozornost potomkům zahraničních pracovníků čili tzv. „druhé generaci“ pouze okrajově.

Pro bakalářskou práci byly využity jak primární prameny, tak sekundární literatura. Jako primární prameny byly využity zejména zprávy Spolkového úřadu práce¹ z let 1964², 1969³ a 1972/73⁴. Zprávy Spolkového úřadu práce poskytly vhled do celkového vývoje zaměstnávání zahraničních pracovních sil a umožnily srovnání napříč jednotlivými etapami

¹ Spolkový úřad práce je nyní označován jako *Bundesagentur für Arbeit*. Od roku 1952 se užívalo označení *Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung*. V roce 1969 bylo rozhodnuto o novém jméně: *Bundesanstalt für Arbeit*.

² Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung (Eds.), *Anwerbung, Vermittlung, Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer*, Erfahrungsbericht 1964, Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung: Norimberk, 1965, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196412/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

³ Bundesanstalt für Arbeit (eds.), *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1969*, Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1970, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196912/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

⁴ Bundesanstalt für Arbeit (Eds.), *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1972/73*, Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1974, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/197312/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 26.6.2019)

v rámci sledovaného období. Poskytly údaje a data zejména o zaměstnávání zahraničních pracovníků v jednotlivých hospodářských oblastech, o jejich regionálním rozmístění a sociální situaci.

Pro nastínění kontextu poválečného hospodářského vývoje SRN a pro charakteristiku jednotlivých aspektů, v jejichž důsledku došlo k hospodářskému oživení německé ekonomiky, posloužily zejména publikace od Wenera Abelshausera⁵, Edgara Wolfruma⁶ či Karla Hardacha⁷, kteří se v rámci své výzkumné činnosti zabývají hospodářskými dějinami SRN.

Problematicke zahraničních pracovních sil se intenzivně věnuje v rámci své výzkumné činnosti Ulrich Herbert, jehož knižní publikace *Geschichte der Ausländerbeschäftigung in Deutschland 1880-1980: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter*⁸ byla pro zpracování této bakalářské práce klíčová. Dalším odborníkem na tuto problematiku je Klaus J. Bade, jehož knižní publikace *Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland*⁹ a *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland: Migration in Geschichte und Gegenwart*¹⁰ umožnily získat obecný vhled do problematiky zaměstnávání zahraničních pracovních sil. Mezi mladší generaci odborníků zabývající se problematikou zahraničních pracovních sil na území SRN můžeme zařadit Heike Knortz, jejíž publikace *Diplomatische Tauschgeschäfte: „Gastarbeiter“ in der westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953-1973*¹¹ popisuje vznik a vývoj náboru zahraničních pracovních sil na území SRN od zahájení jednání s italskou delegací v roce 1953 až po ukončení náboru v roce 1973.

Knortz společně se Steinertem¹² přinášejí „nový“ výklad historie zaměstnávání

⁵ Werner Abelshausen, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2004)

⁶ Edgar Wolfrum, *Zdařilá demokracie: Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek* (Brno: Barrister & Principal, 2008)

⁷ Karl Hardach, *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert (1914-1970)* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993)

⁸ Ulrich Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter* (Berlin: Dietz, 1986)

⁹ Klaus J. Bade, *Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992)

¹⁰ Klaus J. Bade ed., *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland: Migration und Geschichte und Gegenwart* (München: C.H.Beck, 1993)

¹¹ Heike Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte: „Gastarbeiter“ in der westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953-1973* (Köln: Böhlau, 2008)

¹² Johannes-Dieter Stienert, „Migration and Migration Policy: West Germany and the Recruitment of Foreign Labour 1945-61“, *Journal of Contemporary History*, 49, č. 1 (2014): 9-27.

https://www.jstor.org/stable/43697286?seq=1#page_scan_tab_contents (staženo 20.6.2019)

zahraničních pracovních sil v SRN na základě zpřístupnění archivních zdrojů, které kvůli zadržovací lhůtě nebyly dříve pro odborníky dostupné. Jejich společným závěrem je, že skutečný impuls pro nábor zahraničních pracovních sil do určitého momentu nevzešel primárně ze strany německého průmyslu a převyšující poptávky po pracovních silách než její nabídky, jak se původně mylně domnívalo, ale ze stran vysílajících států.

1 Formování německého hospodářského zázraku

1.1 Výchozí situace po II. světové válce

Po skončení druhé světové války se Německo ocitlo v nelehké situaci. Německé hospodářství bylo v hluboké krizi. Charakteristickými aspekty poválečného období byl nebývalý hospodářský úpadek, nedostatek zdrojů a zničená důležitá infrastruktura zabraňovala obnově hospodářství. Ekonomická situace země, jež byla po dvanáct let v područí nacistického režimu a centrálně plánovaného hospodářství, byla katastrofální.

V debatě ohledně hospodářského uspořádání země byla v polovině 40. let 20. století plánována politika průmyslového a technologického odzbrojení SRN. Tuto koncepci známou také jako Morgenthauův plán prosazoval Henry Morgenthau.¹³ Tento plán předpokládal zabránění obnovy klíčového průmyslu a prosazoval přeměnu Německa v agrární stát. Němcům tak měla být na základě tohoto plánu odepřena jakákoli možnost znovu rozpoutat válku.¹⁴ Tato radikální koncepce nebyla však nikdy prosazena.

Po skončení druhé světové války si správu nad poraženým Německem mezi sebe rozdělily vítězné mocnosti: Spojené státy americké, Velká Británie, Sovětský svaz a později také Francie. Německo tedy bylo rozděleno do čtyř zón, zvláštní uspořádání bylo stanoveno i pro Berlín.

Na konferenci v Postupimi v červenci 1945 se zástupci západních mocností dohodli na postupu s poraženým Německem. Výsledkem jednání byly tzv. „čtyři D“: demilitarizace, denacifikace, demokratizace a decentralizace. Tímto byly vytyčeny základní postupy, které měly být co nejdříve provedeny.¹⁵ K 1. lednu 1947 vznikla Bizonie sloučením americké a britské zóny. Francie se k Bizonii připojila 8. dubna 1949 a dala tak za vznik Trizonii. Tímto byl položen základ k vytvoření Spolkové republiky Německo.¹⁶

Vyostřující se konflikt mezi Východem a Západem měl dopad na diskusi o budoucím hospodářském uspořádání Německa, jehož výsledkem byla cesta, která měla Německo včlenit do hospodářských struktur západní Evropy. Za vznik hospodářského zázraku lze považovat několik faktorů, mezi něž patří především transformace hospodářského systému,

¹³ Henry Morgenthau byl americký politik v letech 1934-1945 byl americkým ministrem financí.

¹⁴ Werner Abelshauser, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2004), 63-64.

¹⁵ Edgar Wolfrum, *Zdařilá demokracie: Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek* (Brno: Barrister & Principal, 2008), 23.

¹⁶ Helmut M. Müller, Karl-Friedrich Krieger a Hanna Vollrath, *Dějiny Německa* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004), 569-570.

měnová reforma a v neposlední řadě pomoc ze zahraničí v prvních poválečných letech. Na tyto vybrané aspekty rychlé hospodářské obnovy v SRN bych se chtěla v následujících podkapitolách zaměřit podrobněji.

1.2 Měnová reforma

Přechod k sociálně tržnímu hospodářství byl učiněn souběžně s měnovou reformou. Moment, kdy byla zavedena měnová reforma lze považovat za počátek uskutečňování sociálně-tržního hospodářství. Měnová reforma sama o sobě nezpůsobila překotný růst německé ekonomiky, vytvořila pouze „podhoubí“, důležitý technický předpoklad, díky němuž byl poskytnut základ pro budoucí hospodářský vývoj a byla základní podmínkou pro liberalizaci pohybu zboží.

Dne 28. června 1948 byla provedena měnová reforma z rozhodnutí vítězných mocností. Ve všech třech okupačních zónách přestala platit stará měna – říšská marka (RM) a byla nahrazena měnou novou – německou markou (DM).

Směnný kurz mezi říšskou markou a německou markou byl stanoven na 1:1 u opakujících se plateb: pro mzdy, důchody, penze a nájmy; jinak byl ustaven konverzní poměr, že za 100 RM bylo dáno k dispozici 6,5 DM v nových penězích.¹⁷ Prostřednictvím měnové reformy bylo Německo hospodářsky rozděleno, a tak nejenže měnová reforma definitivně ukončila proces rozdělení Německa, ale také napomohla k vyrovnání a sanaci inflace, která v Německu vládla v důsledku zhroutení hitlerovského Německa.¹⁸

Skutečný přínos měnové reformy k hospodářskému růstu v SRN je těžko odhadnutelný, neboť současně došlo i k přechodu k tržně hospodářským principům, které (kromě dalších jiných faktorů) byly spouštěčem hospodářského růstu. Jisté ale je, že úspěšná měnová reforma vytvořila silné stimuly pro rozvoj nabídky a umožnila hladký přechod k tržnímu hospodářství.¹⁹ Nezanedbatelným přínosem měnové reformy je tzv. *Schaufenstereffekt*. Výše zmíněný směnný kurz mezi starou a novou měnou způsobil, že podniky zpočátku disponovaly pouze malou likviditou, a z toho důvodu se snažily svoji likviditu zlepšit a začaly zboží ve zvýšené míře nabízet. To je také jedním z důvodů pro zvýšenou nabídku zboží. Pouze v průběhu dvou měsíců se zvýšila produkce o čtvrtinu, do

¹⁷ Abeslhauser, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*, 125.

¹⁸ *Ibid.*, 128.

¹⁹ Hans Möller, „Die Währungsreform von 1948“, in *Soziale Marktwirtschaft: Bilanz und Perspektive*, ed. Bundeszentrale für politische Bildung (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1988), 124.

konce roku pak o 23 %. V listopadu 1949 dosáhlo Západní Německo hospodářské úrovně z roku 1936.²⁰ Měnová reforma předurčila přechod k tržní ekonomice a stala se nejenom nástrojem pro obnovení stability měny a nastolení ekonomické rovnováhy, ale také impulsem pro využití potenciálu hospodářského růstu.

1.3 Sociálně tržní hospodářství

Dle Karla Heinze-Pacquého je sociálně tržní hospodářství takové, které v sobě snoubí tři základní funkce: zajišťuje vytvoření právního rámce, garantuje spravedlivou hospodářskou soutěž a systém sociálního zabezpečení jedinců.²¹ V rámci sociálně tržního hospodářství stát zajišťuje platnost volné hospodářské soutěže a sociální spravedlnosti. Stát reguluje možné omezení hospodářské soutěže a zajišťuje sociální ochranu a zabezpečení.²²

Základní kámen sociálně-tržního hospodářství položila tzv. Freiburská škola, jedná se zejména o: Franze Böhma, Waltera Euckena a Hanse Großmann-Dörtha. Členové Freiburské školy rozvinuli myšlenku společenského, hospodářského a sociálního pořádku, který je svobodně utvářen, zároveň ale zahrnuje jasné sociální závazky. Tato koncepce stojí v opozici proti liberálnímu myšlení z 18. a 19. století, které prosazovalo žádné nebo sporadické státní zásahy do hospodářství. Základem koncepce vytvořené členy Freiburské školy, tzv. ordoliberalismu, bylo, že stát by měl hospodářský, společenský a sociální pořádek vědomě utvářet skrze zákonodárnou aktivitu a zároveň provádět kontrolu a regulaci tak, aby bylo dosaženo co možná nejvyšší míry hospodářské svobody a zároveň sociálního zabezpečení a spravedlnosti.²³

V prvních poválečných letech se rozvinula diskuse o budoucím hospodářském uspořádání SRN. „Jako politický předpoklad pro prosazení nového hospodářského a sociálního pořádku byla změna kurzu okupační politiky západních Spojenců jako důsledek poznatku, že se Evropa nemůže dále vyvíjet bez hospodářského zotavení Německa, jakož

²⁰ „Währungsreform 1948“. Deutsche Bundesbank.

<https://www.bundesbank.de/de/aufgaben/themen/waehrungsreform-1948-614040#tar-3> (staženo 1.7.2019)

²¹ „Soziale Marktwirtschaft und globale „New Economy“: Ein Widerspruch?“. Karl-Heinz Paqué, Bundeszentrale für politische Bildung. <https://www.bpb.de/apuz/26447/soziale-marktwirtschaft-und-globale-new-economy-ein-widerspruch?p=all>, (staženo: 19.04.2017)

²² Heinz Lampert, „Die soziale Marktwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland: Ursprung, Konzeption, Entwicklung und Probleme“, in *Soziale Marktwirtschaft: Bilanz und Perspektive*, ed. Bundeszentrale für politische Bildung (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1988) 54.

²³ Helmut Kistler, *Bundesdeutsche Geschichte: die Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland seit 1945* (Stuttgart: Bonn Aktuell, 1986), 143.

zároveň i v důsledku konfliktu vypuknuvšího v roce 1946 mezi Západem a Východem.²⁴ Ústřední osobností se stal Ludwig Erhard, který uvedl koncepci sociálně-tržního hospodářství do praxe. V rámci Zákona o hlavních zásadách hospodaření a cenové politiky po měnové reformě (*Gesetz über Leitsätze für die Bewirtschaftung und Preispolitik nach der Geldreform*), který nabyl platnosti 7. července 1948, bylo stanoveno uvolnění cen na trhu. Na základě tohoto zákona byla uvolňovány ceny. Tento zákon byl zlomový z hlediska toho, že znamenal konec pevných cen a ceny byly volně tvořeny na základě tržních sil.

1.4 Marshallův plán

Dalším významným faktorem, který přispěl k rozvoji západoněmecké ekonomiky, byla zahraniční pomoc. Bez této zahraniční pomoci by ozdravovací proces německého hospodářství trval nepochybně mnohem déle, neboť po válce byla německá ekonomika závislá na dovozu, zejména co se potravin a surovin týče.²⁵

Marshallův plán (MP), oficiálně European Recovery Programm (ERP), byl nejvýznamnějším hospodářským plánem USA, který po 2. světové válce vedl ke znovuoživení západoevropského hospodářství. Program je pojmenován po americkém ministru zahraničí Georgi Marshallovi. 5. června 1947 byl Marshallův plán nabídnut všem evropským zemím. Sovětský svaz, jenž byl do Marshallova plánu také zahrnut, účast odmítl a státy z jeho zájmové sféry byly donuceny ke stejnému kroku. Cílem Marshallova plánu bylo zabránit poválečné krizi evropských ekonomik, jakož i zabránit dalšímu obávanému šíření komunismu. Pomoc ve formě Marshallova plánu měla několik podob.

Bezprostředně po válce se zahraniční pomoc uskutečňovala formou vládního programu s názvem Vládní pomoc a úleva v okupovaných zemích (*GARIOA - Government Aid and Relief in Occupied Areas*). Tento program fungoval v letech 1946-1950 a jeho celkový objem činil 1,7 mld. amerických dolarů.²⁶ Pomoc v rámci tohoto programu obsahovala nezbytné potřeby pro obyvatelstvo ve formě potravinové pomoci. Posléze byly

²⁴ „Als politisch günstige Voraussetzung für die Durchsetzung einer neuen Wirtschafts- und Sozialordnung ist der Kurswechsel der Besatzungspolitik der westlichen Alliierten zu nennen, der sowohl eine Folge der Einsicht war, dass sich Europa ohne die wirtschaftliche Erholung Deutschlands nicht entwickeln könne, als auch eine Folge des 1946 aufbrechenden Ost-West Konfliktes.“ Viz Lampert, „Die soziale Marktwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland“, 50.

²⁵ Helmut Kistler, *Bundesdeutsche Geschichte: die Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland seit 1945*, 143.

²⁶ Karl Hardach, *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert (1914-1970)* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993), 193.

dodávky programu GARIOA nahrazeny tzv. ERP-programem (*European Recovery Program*) neboli neformálně Marshallovým plánem.²⁷

Slíbená pomoc ze zahraničí hrála neoddiskutovatelnou roli při západoněmecké hospodářské obnově, jež přispěla získat SRN kontrolu nad vlastními zdroji a vytvořit rámcové podmínky, které umožnily realizaci ekonomických možností. Marshallův plán přispěl k mobilizaci zásob surovin a zboží, a snížil tak inflační tlak na novou měnu. Díky spolupráci na Marshallově plánu se SRN aktivně zapojila do mezinárodní spolupráce a obchodně-politických vztahů, které usnadnily její mezinárodní rehabilitaci a vedly k jejímu návratu na světový trh.²⁸

1.5 Období hospodářského zázraku

Výše zmíněné aspekty vytvořily startovní pole pro budoucí prudce dynamický rozvoj ekonomiky, který obdržel titul „hospodářský zázrak“. V 50. letech došlo k nadprůměrnému pozitivnímu vývoji některých hospodářských ukazatelů. V prvních poválečných letech zažila SRN nebývalé ekonomické úspěchy.

Po měnové reformě z roku 1948 se německé hospodářství poměrně rychle zotavilo a dosáhlo předválečné úrovně životního standardu.²⁹ Po překonání původních obtíží v podobě nárůstů cen a vyšší nezaměstnanosti z let 1949/1950 započal proces, který je označován jako hospodářský zázrak. Indikátorem pro tuto skutečnost je tempo růstu HDP, které vykazovalo v letech 1950-1958 průměrné roční přírůstky HDP ve výši 8,2 %, ve sledovaném období se snížila míra nezaměstnanosti (viz Tabulka 1).

V roce 1949 bylo exportováno zboží v hodnotě 6 mld. DM, v roce 1955 bylo zboží exportováno již v hodnotě 36 mld. DM, podíl exportu na hrubém národním produktu byl pouze 7 % v roce 1949, zato v roce 1955 činil již 20 % hrubého národního produktu.³⁰

Kromě výše zmíněných aspektů byl průmyslový boom podpořen i dalšími faktory, mezi něž lze zařadit rostoucí poptávku po německém zboží v zahraničí. Označení „Made in Germany“ se ve světě stalo zárukou kvality. Díky tomu vzrostl export SRN a nabyl konkurenceschopnosti.

²⁷ V rámci Marshallova programu bylo Západnímu Německu poskytnuto v období 1948-1952 1,9 mld. amerických dolarů. Viz Karl Hardach, *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert (1914-1970)* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993), 193.

²⁸ Abelshäuser, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*, 151-154.

²⁹ Hardach, *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert (1914-1970)*, 190.

³⁰ Kistler, *Bundesdeutsche Geschichte: die Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland seit 1945*, 146.

Dalším impulsem, jenž vyústil v poptávkový boom, byla Korejská válka (1950-1953), jež pomohla oživit západoněmecký průmysl. „Válka v jihovýchodní Asii oživila zahraniční poptávku právě v těch oborech, na které se německý průmysl specializoval; patřily sem obráběcí stroje, vozidla, výrobky elektrotechnického a chemického průmyslu.“³¹ Německý budovatelský potenciál, rychle rostoucí investice do rozšiřování stávajících kapacit vytvořily příznivé podmínky pro rozvoj hospodářství.

Po překonání počátečních obtíží a zdoání původně vyšší nezaměstnanosti z roku 1949/1950 způsobenou přílivem migrantů nastalo v SRN v 50. letech období hospodářského růstu, jehož výsledkem bylo dosažení plné zaměstnanosti v roce 1960. Jako řešení nedostatku domácí pracovní síly se ukázal být nábor zahraničních pracovníků. Procesu náboru zahraničních pracovních sil, jeho průběhu, podmínkám, motivům a výsledkům je věnována následující kapitola.

2 Zahraniční pracovní síly ve Spolkové republice

Po roce od skončení druhé světové války v roce 1945 zažila Spolková republika největší migrační vlny ve své historii. Nejenže do SRN byli po skončení druhé světové války repatriováni vyhnanci německého původu z východní Evropy, jejichž celkový počet se počátkem 60. let vyšplhal na 9,7 milionu osob, ale do SRN prchali také uprchlíci ze sovětské zóny a pozdější Německé demokratické republiky, jejichž celkový počet dosáhl necelých 2,7 milionu osob.³² Ovšem ani přes tento příliv osob docházelo v SRN k nedostatku pracovních sil v některých oblastech a ani jiné vyspělé západoevropské země nebyly v tomto ohledu výjimkou. Jednalo se zejména o Francii, Velkou Británii a Belgie, z jejichž strany byl poprvé dán impuls k náboru zahraničních pracovních sil.

Právní rámec pro nábor zahraničních pracovních sil stanovila Mezinárodní organizace práce (ILO) svou Úmluvou o migraci, která vstoupila v platnost v roce 1952 a položila základní kámen ohledně podoby náboru zahraničních pracovních sil. Tato Úmluva stanovovala dva základní legální způsoby náboru:

1. organizovaný nábor velkých skupin zahraničních pracovníků na bázi vládních dohod

³¹ Edgar Wolfrum, *Zdařilá demokracie: Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek* (Brno: Barrister & Principal, 2008), 66.

³² Cem Özdemir, *Currywurst und Döner: Integration in Deutschland* (Bergisch Gladbach: Lübbe, 1999), 20.

2. nábor jednotlivců či menších skupin pracovníků pro konkrétního zaměstnavatele bez závazné vládní dohody³³

Jako preferovaný způsob bylo ovšem nahlíženo uzavření vládní dohody mezi dvěma státy, neboť článek 10 Úmluvy konkrétně specifikuje: „V případě, kdy je počet migrantů, kteří se přesouvají z jednoho státu do druhého, dostatečně velký, uzavřou příslušné orgány dotčených území vždy, když je to nezbytné a žádoucí, dohody za účelem regulace záležitostí společného zájmu (...)“³⁴ Na této bázi měly být uzavírány vládní dohody mezi zeměmi, jež pociťovaly nedostatek pracovních sil, a mezi zeměmi, které naopak disponovaly převisem nabídky pracovních sil nad její poptávkou. Nábořem zahraničních pracovních sil měl být ve vyspělých západoevropských zemích potlačen dočasný nedostatek pracovních sil z důvodu vysoké konjunktury. Původním záměrem bylo tedy řešení na bázi vládních dohod, které mělo být ale pouze dočasné. Zahraniční pracovníci se měli v cílových státech zdržovat po dobu krátkodobého či střednědobého časového rámce a poté se navrátit do svých domovských zemí.

K příjemcům zahraniční pracovní síly se řadily vyspělé západoevropské a severoevropské průmyslové státy, zatímco vysílající státy byly zejména země jižní Evropy a kolem Středozevního moře jako např.: Řecko, Itálie, Jugoslávie, Portugalsko, Španělsko, ale také Turecko a také severoafrické země, které spadaly do oblasti migrační politiky bývalých koloniálních mocností.³⁵

2.1 Pojem *Gastarbeiter*

Pro označení zahraničních pracovních sil, které byly v SRN najímané na základě náborových smluv, se užívalo různé výrazivo. V průběhu 50. let až do roku 1962 se veřejností užíval pojem *Fremdarbeiter* neboli cizí pracovník, který je například pro označení zahraničních pracovních sil doposud užíván ve Švýcarsku.³⁶ V SRN ovšem užití výrazu

³³ Heike Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte: „Gastarbeiter“ in der westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953-1973* (Köln: Böhlau, 2008), 24.

³⁴ „In cases where the number of migrants going from the territory of one Member to that of another is sufficiently large, the competent authorities of the territories concerned shall, whenever necessary or desirable, enter into agreements for the purpose of regulating matters of common concern (...)“ Viz „Článek 10, Migration for Employment Convention, 1949 (No. 97), Convention concerning Migration for Employment“, International Labour Organization, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C097 (staženo 19.6.2019)

³⁵ Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte*, 30.

³⁶ Horst Reimann a Helga Reimann, „Einführung: Gastarbeiterproblematik und Migrationsforschung“, in

Fremdarbeiter vyvolávalo negativní konotace, neboť byl tento termín zprofanován a spojován s nacistickým režimem a s dělníky nucené práce.

Označení *Gastarbeiter*, do češtiny lze přeložit jako hostující pracovník, vychází ze slova *Gast* – čili host, což indikuje do určité míry disponovat jistými výhradními právy, ale zároveň ten, kdo je hostem, se zdržuje pouze na přechodnou dobu. Užíváním termínu *Gastarbeiter* je tedy zdůrazněna a odpírána možnost zakořenit se a užívat právo trvalého pobytu.³⁷ Označení *Gastarbeiter* rozvířilo začátkem 70. let diskusi nad užíváním tohoto výrazu, neboť tento termín evokoval v podnicích, organizacích a mezi obyvatelstvem dojem, že se jedná o jev přechodného a prozatímního charakteru, což se může jevit jako překážka v integraci těchto osob.

Proto se v úředních a diplomatických kruzích začalo užívat výlučně s označení *ausländische Arbeitnehmer* nebo *ausländische Arbeitskräfte*, tedy zahraniční zaměstnanci či zahraniční pracovní síla, které jsou neutrálním výrazivem a zaujímají nižší vypovídací hodnotu. Knortz poukazuje na skutečnost, že na oficiálních místech se lpělo na dodržování užívání korektního a neutrálního pojmu zahraniční zaměstnanec či zahraniční pracovní síla. Pojem *Gastarbeiter* se nadále užíval v hovorové mluvě, ale nebyl nikdy úředně zaveden či potvrzen. Pojem *Gastarbeiter* se poprvé oficiálně objevil až v roce 1968 jako součást slova *Gastarbeiterverhandlungen* (vyjednávání o *Gastarbeiterech*) mezi západoněmeckou delegací, která vyjednávala v Jugoslávii, a Ministerstvem zahraničí SRN. Ovšem až do roku 1973 nebyl německými úřady či spolkovou vládou oficiálně užíván. Výraz *Gastarbeiter* se ale postupně medializoval a našel užití v německých médiích, tímto si také našel svou cestu do oficiální slovní zásoby německých úřadů a spolkových ministerstev.³⁸ Pro označení *Gastarbeiterů* jsou v rámci této bakalářské práce jsou užívány výrazy zahraniční pracovník či zahraniční pracovní síla.

Práce se zdroji ukázala, že v oficiálních zdrojích se skutečně vyskytuje explicitně označení zahraniční pracovní síla (*ausländische Arbeitskräfte*) či zahraniční zaměstnanci (*ausländische Arbeitnehmer*), jak vyplývá ze zpráv Spolkového úřadu práce z let 1961, 1964, 1969 a 1972. Oproti tomu autoři zabývající se problematikou zahraničních pracovníků

Gastarbeiter: Analyse und Perspektiven eines sozialen Problems, ed. Helga Reimann a Horst Reimann et al. (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1987), 4.

³⁷ Michele Borelli, *Minderheiten in der Bundesrepublik: Das Beispiel „Gastarbeiter“* (Stuttgart: Metzler, 1973), 17.

³⁸ Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte*, 21-22.

v SRN se v užití jednotlivých výrazů liší. Zatímco Knortz užívá označení zahraniční pracovní síla, tak např. Herbert, Bade či McRae užívají výraz *Gastarbeiter*.

2.2 Motivy aktérů pro uzavření náborových smluv

Tato podkapitola se zaměřuje na motivy jednotlivých stran k uzavření náborových smluv o poskytnutí zahraničních pracovních sil. Zatímco starší výzkumy v rámci zkoumání motivů poukazují na hospodářský zájem SRN na dodatečných pracovních silách, ukazují naopak novější výzkumy Heike Knortz či Johannese-Dietera Steinerta, že impuls k uzavření náborových smluv o poskytnutí pracovních sil nevzešel primárně z německé strany, ale ze strany vysílajících států.

V průběhu 50. let se pracovní trh v SRN postupně napínal. Důkazem pro to bylo značné snížení nezaměstnanosti. Po roce 1948 vystoupala nezaměstnanost a svého vrcholu dosáhla v roce 1950. V roce 1950, dva roky po přechodu k tržnímu hospodářství, dosahovala nezaměstnanost hodnoty 10,4 % (viz Tabulka 1). Ačkoli v průběhu 50. let čelila SRN náporu vyhnanců z východní Evropy a uprchlíků z NDR, dokázal je západoněmecký pracovní trh velice dobře absorbovat, což lze usuzovat z hodnot míry nezaměstnanosti, které ukazuje Tabulka 1. Přes počáteční vyšší nezaměstnanost, se dařilo nezaměstnanost poměrně rychlým tempem snižovat v důsledku boomu hospodářství a už od poloviny 50. let započala diskuse, že německý trh práce se zdá být na cestě k plné zaměstnanosti.

Již na počátku 50. let se některá odvětví potýkala s nedostatkem pracovních sil, jednalo se zejména o báňský průmysl a zemědělství. Z tohoto důvodu začaly některé západoněmecké zemědělské podniky uvažovat o náboru italských pracovníků. Sice SRN vykazovala počátkem 50. let vysokou nezaměstnanost kolem 1,4 milionů nezaměstnaných a některé oblasti vykazovaly vysokou míru nezaměstnanosti, oproti tomu se některé naopak potýkaly s nedostatkem pracovních sil.³⁹ Mezi regiony existovaly velké rozdíly, jak ukazuje Tabulka 2. Z tabulky je patrné, že zejména Bádensko-Württembersko, které platilo za zemědělskou oblast, se potýkalo s velmi nízkou mírou nezaměstnanosti pohybující se v letech 1954-1956 v rozmezí 1-2 %. Také Severní Porýní-Verstfálsko, které je tradičně jádrem německého báňského průmyslu, se potýkalo s nedostatkem pracovních sil. Míra nezaměstnanosti zde dosahovala jen 2,4 % v roce 1956, oproti tomu např. ve Šlesvicku-Holštýnsku dosahovala

³⁹ Özdemir, *Currywurst und Döner*, 18.

míra nezaměstnanosti přes 12 %. Lze proto konstatovat, že v hospodářsky silných regionech byla dosažena téměř plná zaměstnanost, zatímco hospodářsky slabší regiony vykazovaly velké rezervy co do stavu plné zaměstnanosti.

Tabulka 1 - Růst HDP a data pracovního trhu v SRN v letech 1950-1969

Rok	Tempo růstu HDP v %	Počet výdělečně činných v mil.	Počet nezaměstnaných v mil.	Míra nezaměstnanosti v %	Počet volných pracovních míst
1950	/	21,961	1,580	10,4	118 519
1951	9,7	22,330	1,432	9,1	118 479
1952	9,3	22,685	1,379	8,5	116 214
1953	8,9	23,075	1,259	7,6	124 970
1954	7,8	23,620	1,221	7,1	139 715
1955	12,1	24,165	0,928	5,2	203 771
1956	7,7	24,595	0,761	4,2	223 241
1957	6,1	25,003	0,662	3,5	222 088
1958	4,5	25,209	0,683	3,6	221 592
1959	7,9	25,264	0,476	2,5	290 696
1960	8,6	26,518	0,271	1,3	465 081
1961	4,6	26,772	0,181	0,9	552 098
1962	4,7	26,845	0,155	0,7	573 843
1963	2,8	26,93	0,186	0,9	554 805
1964	6,7	26,922	0,169	0,8	609 187
1965	5,4	27,034	0,147	0,7	648 999
1966	2,8	26,962	0,161	0,7	539 752
1967	-0,3	26,409	0,459	2,1	302 008
1968	5,5	26,291	0,323	1,5	488 317
1969	7,5	26,535	0,179	0,8	746 998

Zdroj: vlastní zpracování dle Georga Altmanna, *Aktive Arbeitsmarktpolitik: Entstehung und Wirkung eines Reformkonzepts in der Bundesrepublik Deutschland* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004), 46., a dle Statistiky Spolkového úřadu práce, *Arbeitsmarkt in Zahlen: Arbeitsstellen im Zeitverlauf* (Nürnberg: Bundesagentur für Arbeit, 2019)

Tabulka 2 – Míra nezaměstnanosti v % dle okrsků zemského úřadu práce v SRN v letech 1954-1956

Spolková země	1954	1955	1956
Šlesvicko-Holštýnsko	9,9	7,4	12,5
Hamburk	9,9	6,3	6,6
Dolní Sasko	7,2	4,1	8,9
Brémy	7,2	4,9	5,5
Severní Porýní-Vestfálsko	2,7	1,6	2,4
Hesensko	4,7	2,4	5,1
Porýní-Hesensko-Nasavsko	3,4	1,5	6,2
Falc	3,4	1,6	3,9
Bádensko-Württembersko	2,0	1,0	2,0
Severní Bavorsko	5,9	3,1	10,0
Jižní Bavorsko	6,5	3,9	10,3

Zdroj: vlastní zpracování dle Young Il-Lee, *Die Ausländerbeschäftigung als ein Bestandteil des deutschen Produktionsregimes für die industrielle Wachstumsgesellschaft 1955-1973* (Bielefeld: LIT Verlag Münster, 2003), 65.

Ještě v roce 1954 byla míra nezaměstnanosti okolo 7 %, tedy přes 1 milion nezaměstnaných osob (viz Tabulka 1) a nebyl proto důvod pro nábor zahraničních pracovních sil, dokud SRN disponuje vlastními rezervami pracovních sil. V roce 1954 se vyjádřil spolkový ministr práce Storch, že nábor zahraničních pracovních sil přijde v úvahu tehdy, kdy poptávku po pracovních silách nebude možno pokrýt z vlastních rezerv, což ale není pravděpodobné až do roku 1957.⁴⁰

Spolková vláda nepodala žádný oficiální podnět pro nábor zahraničních pracovních sil, ale německá strana byla tímto požadavkem sama konfrontována. V roce 1954 konfrontovala italská strana německou delegaci o vyslání italských pracovníků do SRN. Itálie uzavřela již dohody o odeslání pracovních sil s dalšími evropskými státy: se Švýcarskem, Velkou Británií, Švédskem a Francií, a Itálie si představovala, že německo-italská dohoda bude ekvivalentem těchto smluv.⁴¹

Mezi dřívějšími a novějšími studii ohledně nábory zahraničních pracovních sil panuje rozkol. Například dle Treibel se situace na pracovním trhu, kdy hrozil nedostatek

⁴⁰ Ulrich Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter* (Berlin: Dietz, 1986), 191.

⁴¹ Heike Knortz, *Gastarbeiter für Europa: die Wirtschaftsgeschichte der frühen europäischen Migration und Integration* (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2016), 165-166.

domácích pracovních sil, stala podnětem pro vedení podniků a lobbistů určitých sektorů pro to, aby začali vyvíjet tlak na spolkovou vládu pro nábor zahraničních pracovníků.⁴² Oproti tomuto tvrzení stojí Knortz v opozici a poukazuje na to, že v řadě dřívějších studií se vycházelo z předpokladu, že nábor zahraničních pracovních sil vycházel explicitně z popudu SRN, jehož cílem bylo uspokojení potřeby nedostatku pracovních sil a sledování vlastního hospodářského zájmu. Knortz zdůrazňuje, že iniciativa k vyjednávání o nábore zahraničních pracovních sil nevzešla ani ze strany spolkové vlády, ani z pohnutek situace na pracovním trhu.⁴³ V podobném duchu pokračuje Steinert s tvrzením, že v dřívějších studiích se mělo za to, že bylo ze strany spolkové vlády vyhověno požadavku německých zaměstnavatelů na nábor zahraničních pracovních sil, ale nové výzkumy na základě zpřístupnění oficiálních dokumentů, které byly kvůli třicetileté zadržovací lhůtě pro vědecké pracovníky nedostupné, poukazují na nové skutečnosti.⁴⁴ Ačkoli situace na německém pracovním trhu v první polovině 50. let zavdávala příčinu pro uskutečnění nábore zahraničních pracovních sil, kdy se zejména některé regiony a odvětví potýkaly s nedostatkem pracovních sil, nebyla to německá strana, kdo jednání o zprostředkování pracovních sil inicioval.

2.3 Vysílající státy

Spolková republika přijímala zahraniční pracovníky na základě náborových dohod od 50. let až do konce 60. let. Náborové dohody byly uzavírány s následujícími státy: s Itálií (1955), se Španělskem a Řeckem (1960), s Tureckem (1961), s Marokem (1963), s Tuniskem (1965), s Portugalskem (1964) a v neposlední řadě také s Jugoslávií (1968).

V roce 1954 konfrontovala italská strana spolkovou vládu o možnosti nábore italských pracovníků. Ekonomická situace Itálie na počátku 50. let nebyla dobrá, Itálie se potýkala s vysokou nezaměstnaností, která v roce 1954 dosahovala hodnoty 10 %. Zároveň měla Itálie velké problémy s platební bilancí a byla tak z velké části odkázána na zahraniční pomoc v podobě úvěrů.⁴⁵ Pod vedením italského ministra financí Ezia Vanoniho byl v roce 1954 vypracován plán tzv. Vanoniho plán, který stanovoval kroky k obnově italského

⁴² Annette Treibel, *Migration in modernen Gesellschaften: soziale Folgen von Einwanderung, Gastarbeit und Flucht* (Weinheim, München: Juventa-Verl., 2011), 117.

⁴³ Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte*, 7-8.

⁴⁴ Johannes-Dieter Steinert, „Migration and Migration Policy: West Germany and the Recruitment of Foreign Labour 1945-61“, *Journal of Contemporary History*, 49, č. 1 (2014): 10-13, https://www.jstor.org/stable/43697286?seq=1#page_scan_tab_contents (staženo 20.6.2019)

⁴⁵ Knortz, *Gastarbeiter für Europa*, 164-165.

hospodářství.⁴⁶ Jedním z cílů tohoto plánu bylo snížit nerovnováhu mezi dvěma Itáliemi – bohatým Severem a chudým Jihem. Plán předpokládal vyslat na 800 000 italských pracovních do zahraničí, za účelem překonat strukturální nezaměstnanost, která v Itálii vládla, a skrze emigraci italských pracovníků redukovat přebytek domácí pracovní síly.⁴⁷ Další aspekt, který si italská vláda od odeslání domácích pracovních sil slibovala, bylo snížení deficitu obchodní bilance skrze mzdové transfery italských pracovníků pracujících v SRN do Itálie. Pracovníci, kteří pracují v zahraničí, svými devizovými transfery převedou ročně miliardy do své vlasti, a tím ulehčují platební bilanci a pomáhají ji vyrovnat. Saldo obchodní bilance bylo v Itálii natolik deficitní, že ohrožovalo vzájemný obchod mezi Itálií a Německem, navíc tímto natolik výrazným deficitem byla ohrožena platební schopnost Itálie a tím veškerá vzájemná mezinárodní hospodářská spolupráce.⁴⁸

Zhoršená ekonomická situace v Itálii vyvolala znepokojení i na straně spolkové vlády. Spolkový kancléř Ludwig Erhard se v dopise z roku 1954 spolkovému ministru práce Antonu Storchovi vyjádřil: „Trvalý deficit italské platební pozice v rámci Evropské platební unie⁴⁹, který vyplývá z německo-italského vztahu, představuje silné ohrožení pro téměř stoprocentní italskou liberalizaci se všemi jejími zpětnými účinky ve vztahu ke společné snaze po užší evropské hospodářské kooperaci (...) Skutečnou možností pro očištění italské platební situace spatřuji v zaměstnání italských sezónních dělníků.“⁵⁰

Udržení zdravých hospodářských vztahů se stalo impulsem i pro spolkovou vládu, aby zahájila jednání o nábore italských pracovníků. Otázkou tedy již nebylo, zda SRN akceptuje italské pracovníky, ale respektive kdy budou tyto pracovní síly přijaty.⁵¹ Dne 20.

⁴⁶Pasquale Saraceno, „The Vanoni Plan re-examined“, *PSL Quarterly Review*, 10, č. 43 (1957): 375, <https://ojs.uniroma1.it/index.php/PSLQuarterlyReview/article/view/11954> (staženo 20.6.2019)

⁴⁷ Steinert, „Migration and Migration Policy 15.

⁴⁸ Knortz, *Tauschgeschäfte*, 67-68

⁴⁹ Evropská platební unie (EPU) odstranila devizová omezení mezi západoevropskými zeměmi a zavedla volnou směnitelnost národních měn členských států. viz „Währungssysteme. Europäische Zahlungsunion“, DIW Berlin, https://www.diw.de/de/diw_01.c.412189.de/presse/diw_glossar/europ_ische_zahlungsunion.html#412182 (staženo 20.6.2019)

⁵⁰ „Die anhalende defizitäre Entwicklung der italienischen Zahlungsposition innerhalb der Europäischen Zahlungsunion. die wegehend aus dem deutsch-italienischen Verhältnis herrührt, stellt eine starke Gefährdung der fast 100%igen italienischen Liberalisierung mit allen Rückwirkungen auf die gemeinsamen Bestrebungen nach einer engeren europäischen wirtschaftlichen Zusammenarbeit dar. (...) Echte Möglichkeiten für einen ausschlaggebenden Beitrag zur Bereinigung der italienischen Zahlungssituation sehe ich lediglich noch in der Beschäftigung italienischer Saisonarbeiter.“ Viz Knortz, *Diplomatische Taschengeschäfte*, 70. Citováno dle: PA Berlin, B62/54. V C 4 a – 38 072/54, z 8. října 1954. Přepis dopisu Ludwiga Erharda na spolkového ministra práce pana Antona Storcha.

⁵¹ Knortz, *Gastarbeiter für Europa*, 169.

prosine 1955 byla v Římě podepsána Dohoda mezi vládou Spolkové republiky Německo a vládou Italské republiky o nábore a zprostředkování italských pracovních sil do Spolkové republiky Německo. Po vzoru italské dohody byla o pět let později v březnu 1960 podepsána dohoda o nábore zahraničních pracovních sil i se Španělskem a Řeckem. Obdobně jako v Itálii vládla v těchto státech vysoká nezaměstnanost.

Uzavření dohody o zprostředkování pracovních sil s Řeckem pramenilo dle Knortz obdobně jakou u Itálie také z nerovnováhy řecké obchodní bilance. Knortz zdůrazňuje, že uzavření první náborové dohody nemělo svůj původ ve specifické situaci na německém trhu práce, neboť v době uzavření dohody s Itálií měla SRN ještě poměrně vysokou nezaměstnanost v podobě necelého milionu nezaměstnaných osob; ale mělo zahraničně politický a zahraničně hospodářský motiv související s vyrovnáváním deficitu obchodních bilancí členských zemí EPU, a tím zajištění platební schopnosti těchto zemí a v konečném důsledku také zajištění fungování vzájemného mezinárodního obchodu.⁵² Předseda spolku zaměstnavatelů Siegfried Balke se k procesu nábore zahraničních pracovních sil vyjádřil následovně: „Je starým pravidlem, že devizy, které proudí do zahraničí, mají tendenci vrátit se do své země původu ve formě vyšší zahraniční poptávky. Nemělo by se tedy opomenout, že existuje korelace mezi zaměstnáváním cizinců a exportem. Návyk, který si vypěstují zahraniční pracovníci na německé spotřební a kapitálové statky během jejich zaměstnání v SRN, by mělo mít v konečném důsledku příznivý vliv na náš zahraniční obchod.“⁵³ Pro SRN i vysílající státy je tedy zprostředkování pracovních sil hrou typu win-win, ze které profitují oba účastníci.

Od 60. let pak začíná převažovat motiv pro nábor zahraničních pracovních sil vycházející z potřeb západoněmeckého pracovního trhu, neboť rokem 1960 byla dosažena v SRN plná zaměstnanost, kdy míra nezaměstnanosti dosahoval pouze 1,3 % (viz Tabulka 1) a pocíťovaný nedostatek domácích pracovních sil začíná převažovat nad výše zmíněnými motivy. Lze tedy konstatovat, že další náborové dohody byly uzavírány za účelem vykompenzování vlastního nedostatku domácích pracovních sil.

⁵² Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte*, 152-153.

⁵³ „Es ist eine alte Regel, daß Devisen, die ins Ausland fließen, die Tendenz haben, in ihr Ausgangsland in Form höherer Auslandsnachfrage zurückzugehen. So sollte es also nicht verkannt werden, daß sich hier Wechselbeziehungen zwischen Ausländerbeschäftigung und Export ergeben. Die Gewöhnung an deutsche Konsum- und Investitionsgüter, der die ausländischen Arbeitskräfte während ihrer Beschäftigung in Deutschland unterliegen, dürfte sich im Endergebnis auch für unseren Außenhandel günstig auswirken.“ Viz „Gastarbeiter: Entwicklungshilfe für Reiche?“ Spiegel č. 48 (22.11.1971), <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43144635.html> (staženo 20.6.2019)

Na základě uzavřených náborových smluv SRN s Itálií, Řeckem a Španělskem vneslo požadavek na odeslání pracovníků také Turecko. Náboru pracovníků z mimoevropských států se ovšem spolková vláda obávala. V první linii měla být potřeba po pracovních silách kryta ze sousedících států. Zaměstnání pracovníků z mimoevropských států bylo považováno za nevýnosné, neboť s sebou kromě vysokých cestovních nákladů a problematické komunikace neslo také potřebu přizpůsobit se místní stravě, klimatu, kultuře, životnímu a pracovnímu rytmu.⁵⁴ Náborové dohody s Tureckem a s dvěma dalšími africkými státy Marokem a Tuniskem představují výjimku, jelikož se spolková vláda obávala z ochlazení vzájemných vztahů s těmito státy, pokud by jim spolková vláda přání na odeslání pracovních sil do SRN upřela. A tak byla 30. října 1961 podepsána Dohoda o zprostředkování tureckých zaměstnanců do SRN mezi spolkovou vládou a tureckou vládou.⁵⁵ Podepsáním dohody s Tureckem byl vytvořen precedens pro další dohody s mimoevropskými státy, 21. května 1963 následovala Dohoda o přechodném zaměstnání marockých zaměstnanců v SRN a 18. října 1965 byla podepsána Německo-tuniská dohoda o zaměstnání tuniských zaměstnanců v SRN.⁵⁶

V dohodách s Marokem, Tuniskem a Tureckem platily zvláštní podmínky. Z Maroka byli přijímáni především horníci, jichž byl v SRN nedostatek a v ujednání s Tuniskem byla stanovena kvóta 3 000 pracovníků, kteří měli být zaměstnáni na přechodnou dobu. Také dohoda s Tureckem se odlišovala od dohod uzavřených s evropskými státy. Narozdíl od ostatních dohod, které nebyly časově omezeny, byl pobyt tureckých pracovníků v SRN časově omezen na dva roky, tudíž se nepředpokládalo, že by pracovníky následoval zbytek rodiny.⁵⁷ Toto časové omezení mělo zdůraznit přechodný charakter pobytu tureckých pracovníků. Cílem ze strany spolkové vlády bylo uspořádat dohody s mimoevropskými státy co možná nejméně závazně.

Jako poslední byla uzavřena 12. října 1968 Dohoda o náboru jugoslávských zaměstnanců do SRN.

⁵⁴ Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte*, 113-121.

⁵⁵ Karin Hunn, *„Nächstes Jahr kehren wir zurück...“: Die Geschichte der türkischen „Gastarbeiter“ in der Bundesrepublik* (Göttingen: Wallstein, 2005), 29-30.

⁵⁶ Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte*, 130-135.

⁵⁷ Hunn, *Die Geschichte der türkischen „Gastarbeiter“ in der Bundesrepublik*, 30-31.

3 Analýza hospodářského přínosu zahraničních pracovních sil pro SRN

Následující analýza se zabývá, jakým způsobem přispěly zahraniční pracovní síly k vývoji západoněmeckého hospodářství. Přínos zahraničních pracovníků na hospodářství Spolkové republiky lze posoudit pouze tehdy, je-li zahrnut dlouhodobější charakter výzkumného období, což umožňuje sledování jednotlivých aspektů jako např. vývoj hospodářského růstu, hrubého domácího produktu a konjunkturální průběh, rozvoj potenciálu pracovní síly, jakož i vývoj produktivity práce, nezaměstnanosti a náklady na sociální infrastrukturu, které lze v rámci jednotlivých období mezi sebou porovnávat. Pro rozsah a účel této bakalářské práce zvolila od roku 1955 do roku 1980, přičemž celé sledované období je rozděleno do tří etap, jejichž hranice ustanovují zásadní milníky ve vývoji nábory zahraničních pracovních sil:

1. 1955-1966/67 – V roce 1955 byla uzavřena první náborová dohoda SRN s Itálií a předznamenala budoucí vývoj nesoucí se v duchu uzavírání dalších náborových smluv. Tato fáze je charakteristická svým hospodářským růstem, který trval až do roku 1966, kdy nastal zvrát v podobě hospodářské recese.
2. 1966/67-1973 – Toto období vytyčují dva hlavní milníky. Jedním je hospodářská recese z let 1966/67, která byla ovšem poměrně rychle překonána. Tato fáze je charakteristická následováním ostatních rodinných členů zahraničních pracovníků do SRN. Druhá fáze končí rokem 1973, který znamenal zastavení nábory zahraničních pracovních sil (*Anwerbstopp*) a změnu v dosavadním pojetí v náborové politice.
3. 1973-1980 – Tato třetí fáze, přezdívaná rovněž jako fáze konsolidace se nesla ve znamení otázek související s omezením přílivu zahraničních pracovních sil, požadavku na návrat dosavadních zahraničních pracovníků do své domoviny a také ohledně sociální integrace v SRN žijících pracovníků a jejich rodinných příslušníků. Tato poslední fáze je rovněž fází vývoje a prosazování nových integračních konceptů.⁵⁸

3.1 1955-1966/67

V polovině 50. let započal na základě uzavřených náborových dohod proces nábory pracovníků ze zahraničí. Počátkem 60. let se SRN vydala na cestu k plné zaměstnanosti a

⁵⁸ Klaus J. Bade, *Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992), 16-17.

úlohou zahraničních pracovníků bylo pomoci překlenout Spolkové republice tento nedostatek pracovních sil při zachování stávajícího hospodářského růstu. Zaměstnání zahraničních pracovníků se tedy jevílo z krátkodobého hlediska jako nejrozumnější řešení.⁵⁹ Tento proces byl tedy od počátku zamýšlen jako jev přechodný a počítalo se s návratem těchto pracovníků do jejich vlasti.

Nedostatek domácích pracovních sil byl ještě umocněn následujícími faktory: do produktivního věku se dostávaly slabé válečné ročníky, odbory prosadily kratší pracovní dobu (průměrná pracovní doba klesla ze 44,4 hodin v roce 1960 na 41,4 hodin týdně v roce 1967), prodloužila se doba vyučení učňů.⁶⁰ Dále se prosadilo také delší trvání dovolených, snížila se věková hranice pro odchod do důchodu a v roce 1961 se uzavřela hranice mezi SRN a NDR, což značně omezilo příliv potřebné pracovní síly z NDR.⁶¹ Tyto faktory měly zásadní vliv na velikost domácí nabídky pracovních sil.

Expanzně orientované západoněmecké hospodářství, jehož cílem byla neustálá snaha zvyšovat výrobu a produktivitu práce, nezohledňovalo situaci na trhu práce. Özdemir označuje nábor zahraničních pracovních sil jako vnuknutí okamžiku. S ohledem na zaměstnávání zahraničních pracovníků neexistoval žádný dlouhodobý plán a rozhodnutí o jejich náboru vzešlo z čisté pohodlnosti jako nejjednodušší řešení, neboť při zaměstnání dodatečné zahraniční pracovní síly bylo možné zachovávat tempa růstu, a zároveň se nemuselo investovat do optimalizace výrobních procesů a automatizace, které by vyžadovaly nižší počet pracovních sil.⁶²

Funkce zahraničních pracovníků spočívala tedy v tom, že vyplňovali mezery na pracovním trhu, které vznikly v důsledku působení výše zmíněných faktorů. Ale zahraniční pracovníci nepřevzali na trhu práce nejen dodatečnou a rozšiřující funkci, ale zároveň i tzv. „nárazníkovou funkci“ dle momentální konjunkturální fáze. Zahraniční pracovníci měli být v případě hospodářského růstu ve větší míře zaměstnáváni na území SRN, a naopak v případě hospodářského poklesu měli území SRN opouštět. Plnili tak funkci fluktuujícího pracovního potenciálu, který měl být využit v případě potřeby.⁶³ Jinými slovy vyrovnávali

⁵⁹ Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980*, 192.

⁶⁰ *Ibid.*, 195.

⁶¹ Jürgen Fijalkowski, „Gastarbeiter als industrielle Reservearmee?: zur Bedeutung der Arbeitsimmigration für die wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland“, *Archiv für Sozialgeschichte*, 24, (1984): 416, http://library.fes.de/jportal/receive/jportal_jparticle_00010614 (staženo 21.6.2019)

⁶² Özdemir, *Currywurst und Döner*, 69.

⁶³ Klaus J. Bade, „Einheimische Ausländer: Gastarbeiter-Dauergäste-Einwanderer“, in *Deutsche im Ausland*

nerovnosti mezi nabídkou a poptávkou po pracovních silách: byl-li na trhu práce převis poptávky po pracovních silách nad jejich nabídkou, vyplňovali zahraniční pracovníci tato volná pracovní místa, a naopak vládl-li na trhu práce převis nabídky pracovní síly nad její poptávkou, byl se zahraničními pracovníky rozvázan pracovní poměr, a tím pádem byli nuceni SRN opustit a vrátit se do svého domovského státu.⁶⁴

Zároveň mělo být zahraničních pracovníků využíváno na základě tzv. rotačního principu – jejich doba setrvání ve Spolkové republice měla být časově omezena. Zahraničním pracovníkům bylo udělováno pracovní povolení a povolení k pobytu pouze na omezenou dobu a po vypršení této lhůty se měli pracovníci navrátit zpět do svého domovského státu a měli být nahrazeni novými pracovníky. Tímto opatřením by se zabránilo příchodu rodinných příslušníků zahraničních pracovníků do SRN. Proti tomuto principu se vyslovily ale samotné podniky, jelikož pro ně toto opatření představovalo dodatečně náklady na zaučování stále nových zaměstnanců a postrádalo pro ně smysl.⁶⁵ Toto opatření se neprosadilo právě z důvodu protestu západoněmeckých podniků. Druhou alternativou bylo administrativně stanovit horní hranici pro zahraniční pracovníky, kteří setrvali na území SRN. Toto opatření se ale také neujalo. Jedním z důvodů byla stále rostoucí poptávka ze strany německých zaměstnavatelů. Dalším důvodem byla také jistá historická ohleduplnost, neboť toto opatření by znamenalo ustanovit kontrolní aparát, který by hlídal maximální počet zahraničních pracovníků, což by inklinovalo k přílišné podobnosti s minulým nacistickým režimem, a to bylo také hlavním důvodem, proč tato alternativa nebyla nikdy implementována.⁶⁶ Nebyla proto ustanovena žádná jednotná strategie, ani žádný dlouhodobý plán, co by se mělo se zahraničními pracovníky dít z dlouhodobého hlediska.

Jelikož se SRN na počátku 60. let blížila k dosažení plně zaměstnanosti, vyvíjela tato situace v důsledku nedostatku pracovních sil tlak na nárůst mezd. Díky zaměstnání zahraničních pracovních sil se podařilo čelit tlaku na zvýšení mezd a ceny se tímto stabilizovaly, a to zejména díky konkurenci levné pracovní síly, kterou představovali zahraniční pracovníci.⁶⁷ Díky této dodatečné pracovní síle se podařilo zachovat stabilní cenovou hladinu.

– *Fremde in Deutschland: Migration in Geschichte und Gegenwart*, ed. Klaus J. Bade et al. (München: C.H.Beck, 1993), 395.

⁶⁴ Fijalkowski, „Gastarbeiter als industrielle Reservearmee?“, 425.

⁶⁵ Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980*, 218.

⁶⁶ Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte*, 37-38.

⁶⁷ Verena McRae, *Die Gastarbeiter: Daten, Fakten, Probleme* (München: C.H.Beck, 1980), 30.

Dle zprávy Spolkového úřadu práce z roku 1964 v důsledku zvýšené potřeby hospodářství po pracovních silách a nedostatku vlastních domácích pracovních sil ani dodatečným nábořem zahraničních pracovních sil nebyla tato nerovnováha na pracovním trhu eliminována, ale pouze zmírněna. Z Tabulky 1 vyplývá, že počet evidovaných volných pracovních míst v letech 1961-1963 překračuje 550 000, v letech 1964-1965 dokonce již 600 000 volných pracovních míst.⁶⁸

Jak již bylo nastíněno v kapitole 1.3 motivem některých vysílajících států (zejména tedy Itálie a Řecka) pro odeslání vlastních pracovních sil bylo zlepšení vlastní platební pozice a schopnost hradit závazky plynoucí z mezinárodního obchodu. Prostřednictvím těchto transferů se dařilo krýt deficit obchodní bilance, který vznikal v důsledku vyššího importu zboží nad jeho exportem. Z následující tabulky vyplývá, že objem devizových transferů se za pět let téměř zdvojnásobil a v roce 1969 dosahoval objem transferů tři miliard německých marek, přičemž horní příčku obsadili Italové (971 mil. německých marek), na druhém místě Turci (545 mil. německých marek) a dále Jugoslávci (503 mil. německých marek).

Tabulka 3 – Devizové transfery zahraničních pracovníků ze SRN do zahraničí v milionech německých marek

	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Celkem	1 561	2 193	2 529	2 162	2 153	2 975
Z toho do Itálie	630	858	962	810	813	971
Řecka	253	347	385	370	302	382
Španělska	325	440	463	325	299	367
Turecka	150	280	360	304	337	545
Jugoslávie	104	191	191	197	239	503

Zdroj: vlastní zpracování dle Bundesanstalt für Arbeit (eds.), *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1969*, (Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1970), 5, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196912/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

Na příkladu Řecka lze demonstrovat důležitost těchto transferů, které vykonávali pracovníci v SRN. V roce 1969 tvořil objem těchto transferů 12 % neviditelných příjmů

⁶⁸ Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung (Eds.), *Anwerbung, Vermittlung, Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer*, Erfahrungsbericht 1964, (Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung: Norimberk, 1965) 5, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196412/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

Řecka a tyto transfery kryly z 11,3 % deficit obchodní bilance Řecka, který obnášel 832,7 miliónů dolarů.⁶⁹

Ale nejenom pro své domovské země představovali zahraniční pracovníci profit. Zahraniční pracovníci odvádějí stejně jako domácí zaměstnanci odvody v podobě daně z příjmu a sociálního pojištění. Pro SRN se ukázalo být zaměstnávání zahraničních pracovníků přínosné v podobě odvodů na penzijní pojištění: „V roce 1966 tak zahraniční pracovníci vydali na penzijní pojištění přibližně 1,2 miliardy německých marek, zpětně nárokovali ale pouze 127 miliónů. Bez plateb zahraničních pracovníků by musely být příspěvky na státní důchodové pojištění již dávno navýšeny.“⁷⁰ V roce 1969 činily odvody zahraničních pracovníků na důchodové pojištění již dvě miliardy marek – bez těchto příspěvků by němečtí zaměstnanci museli hradit o 1 % více na důchodovém pojištění.⁷¹ Dle Schumachera jsou zahraniční pracovníci důležitými daňovými poplatníky, ze kterých profituje státní kasa. Navzdory tomu, že představují náklady v podobě přídavků na děti, na bydlení, na vzdělání a mnoho dalšího, jejich odvody státu tento obnos do velké míry převyšují.⁷²

Nejpočetněji zastoupenou skupinou zahraničních pracovníků v první fázi byli Italové, jejichž počet se v roce 1966 vystoupal na 391 000, druhou nejpočetnější skupinu v roce 1966 představovali Řekové (194 000) a na třetím místě byli Španělé (178 000, viz Tabulka 4).

⁶⁹ Borelli, *Minderheiten in der Bundesrepublik: Das Beispiel „Gastarbeiter“*, 31.

⁷⁰ „So lieferten die Gastarbeiter 1966 in der Bundesrepublik rund 1,2 Milliarden Mark an die Rentenversicherung ab, nahmen aber nur ein Zehntel, 127 Millionen, in Anspruch. Ohne die Zahlungen der Gastarbeiter hätten die Beiträge zur staatlichen Rentenversicherung längst erhöht werden müssen.“ Viz „Gastarbeiter: Entwicklungshilfe für Reiche?“ Spiegel č. 48 (22.11.1971), <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43144635.html> (staženo 22.6.2019)

⁷¹ „Komm, komm, komm – geh geh, geh“, Spiegel č. 43 (19.10.1970), <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43801107.html> (staženo 21.6.2019)

⁷² Harald Schumacher, *Einwanderungsland BRD* (Düsseldorf: Zebulon, 1992), 66.

Tabulka 4 - Cizinci v SRN. Celkový počet obyvatelstva a počet zaměstnaných dle jednotlivých národností, 1950-1980, v 1000

Rok	Počet cizinců	Podíl cizinců v %	Počet zaměstnaných cizinců	Počet zaměstnaných Řeků	Počet zaměstnaných Italů	Počet zaměstnaných Jugoslávců	Počet zaměstnaných Španělů	Počet zaměstnaných Turků
1950	567,9	/	/	/	/	/	/	/
1951	506	/	/	/	/	/	/	/
1952	466,2	/	/	/	/	/	/	/
1953	489,7	/	/	/	/	/	/	/
1954	481,9	/	72,9	0,5	6,5	1,8	0,4	/
1955	484,8	/	79,6	0,6	7,5	2,1	0,5	/
1956	/	/	98,8	1	18,6	2,3	0,7	/
1957	/	/	108,2	1,8	19,1	2,8	1	/
1958	/	/	127,1	2,8	25,6	4,8	1,5	/
1959	/	/	166,8	4,1	48,8	7,3	2,2	/
1960	/	/	329,4	20,8	144,2	8,8	16,5	2,5
1961	686,1	1,2	548,9	52,3	224,6	/	61,8	/
1962	/	/	711,5	80,7	276,8	23,6	94	18,6
1963	/	/	828,7	116,9	287	44,4	119,6	33
1964	/	/	985,6	154,8	296,1	53,1	151,1	85,2
1965	/	/	1 216,8	187,2	372,3	64,1	182,8	132,8
1966	/	/	1 313,5	194,6	391,3	96,7	178,2	161
1967	1 806,7	2,8	991,3	140,3	266,8	95,7	118	131,3
1968	1 924,2	3,2	1 089,9	144,7	304,0	119,1	115,9	152,9
1969	2 381,1	3,9	1 501,4	191,2	349,0	265	143,1	244,3
1970	2 976,5	4,9	1 949,0	242,2	381,8	423,2	171,7	353,9
1971	3 438,7	5,6	2 240,8	268,7	408,0	478,3	186,6	453,1
1972	3 526,6	5,7	2 352,4	270,1	426,4	474,9	184,2	511,1
1973	3 966,2	6,4	2 595,0	250	450,0	535	190,0	605
1974	4 127,4	6,7	2 286,6	229,2	331,5	466,7	149,7	606,8
1975	4 089,6	6,6	2 038,8	196,2	292,4	415,9	124,5	543,3
1976	3 948,3	6,4	1 920,9	173,1	279,1	387,2	107,6	521
1977	3 948,3	6,4	1 888,6	162,5	281,2	377,2	100,3	517,5
1978	3 981,1	6,5	1 869,3	146,8	288,6	369,5	92,6	514,7
1979	4 143,8	7,2	1 933,6	140,1	300,4	367,3	89,9	540,4
1980	4 450,0	7,5	2 070,0	132,9	309,2	357,4	86,5	591,8

Zdroj: vlastní zpracování dle Ulricha Herberta, Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter (Berlin: Dietz, 1986), 189.

Rok 1966 a 1967 představoval recesi v hospodářském vývoji SRN. Dle Tabulky 1 tempo růstu HDP klesalo již od roku 1964, ale v roce 1967 nabyl růst HDP dokonce i záporných hodnot (-0,3 %), ovšem již o rok později se tempo růstu HDP zvýšilo již na 5,5 % a o rok později dokonce na 7,5 %. Rok 1966/67 je proto považován za recesi, která byla poměrně rychle překonána, ale zasáhla ekonomiku celkem tvrdě. Zajímavé ovšem je, jak na

hospodářskou recesi reagoval trh práce společně se zahraničními pracovníky. Z tabulky v Příloze č. 1 je zřejmé, že v důsledku hospodářské recese poklesl počet zaměstnaných zahraničních pracovníků 1,3 milionu na necelý jeden milion, což představuje pokles o více než 300 000 zaměstnanců. Zahraniční pracovníci, kteří ztratili pracovní pozici v důsledku hospodářské recese opouštěli SRN z vlastní iniciativy.

Z tohoto vyplývá, že zaměstnávání zahraniční pracovní síly umožňovalo elasticky reagovat na krizi a potvrdil se předpoklad, že zahraniční pracovníci představují flexibilní rezervní armádu, která reaguje pružně jako vyrovnávací instrument na potřeby hospodářského cyklu.⁷³

3.1.1 Sociální poměry zahraničních pracovníků v letech 1955-1966/67

Zahraniční pracovníci zastávali v SRN především fyzicky těžkou, velmi často špinavou a pro domácí obyvatelstvo neatraktivní práci. Tato práce byla velmi špatně finančně ohodnocena.⁷⁴ Velká část zahraničních pracovníků se totiž koncentrovala v odvětvích a regionech, kde zaměstnanost německých pracovních sil narážela na svoje limity. Jednalo se zejména o oblast výroby ve velkých podnicích a v průmyslových odvětvích, které jsou velmi náchylné na konjunkturální vývoj. Zde vykonávali takovou práci, kterou by přijalo jen velmi málo německých zaměstnanců. Zahraniční pracovníci vykonávali zejména nekvalifikované činnosti, které lze považovat za mimořádně nepopulární a mezi zbytkem německého obyvatelstva a požívající jen nízkou míru prestiže. Zahraniční pracovníci zastávali tedy takové pozice, které by byly jen obtížně obsazovány německými zaměstnanci.⁷⁵ Z tohoto důvodu, že zahraniční pracovníci zastávali nejnižší pozice, byl umožněn profesní postup u velké části německého obyvatelstva – tímto se zahraniční pracovníci zasloužili o zlepšení životní kvality mnoha německých obyvatel.⁷⁶ Zahraniční pracovníci akceptovali tyto pracovní pozice, neboť jejich cílem v této první fázi bylo zůstat v SRN tak dlouho, dokud si neušetří dostatek finančních prostředků na to, aby bylo možno započít důstojný život v zemi původu. Vnímali tedy jejich pobyt pouze jako přechodný jev. Jako další hlavní motivy zahraničních pracovníků lze jmenovat: našetřit

⁷³ Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980*, 208.

⁷⁴ Treibel, *Migration in modernen Gesellschaften*, 56.

⁷⁵ Jürgen Kühl, „Zur Bedeutung der Ausländerbeschäftigung für die Bundesrepublik Deutschland“, in *Gastarbeiter: Analyse und Perspektiven eines sozialen Problems*, ed. Helga Reimann a Horst Reimann et al. (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1987), 29-30.

⁷⁶ McRae, *Die Gastarbeiter*, 30.

dostatek finančních prostředků na renovaci či stavbu domu, zajistit existenční minimum pro rodinu či zvýšit životní standard rodiny, našetřit dostatek finančních prostředků na zajištění chodu vlastního podnikání.⁷⁷

Dle zprávy Spolkového úřadu práce byl věk u 89,9 % mužů a u 93,1 % žen do 45 let, přičemž nejsilnější skupinu představovali pracovníci od 25 do 35 let – podíl mužů v této skupině byl 45 % a žen 36 %.⁷⁸ V této první fázi ještě nezapočal proces stěhování rodinných příslušníků, a z toho důvodu představovali zahraniční pracovníci mobilní sílu. Zahraniční pracovníci byli ochotni změnit pracovní místo či bydliště, což zvyšovalo potřebnou flexibilitu na trhu práce.⁷⁹ Mobilita zahraničních pracovníků je vyšší než mobilita Němců. Důvodem pro tuto skutečnost je specifická věková a sociální struktura a také rodinný stav. Jak vyplývá z výše zmíněné věkové struktury, zahraniční pracovníci byli tvořeni především mladší věkovou kategorií a mladší obyvatelstvo je zároveň mobilnější než starší ročníky.

Před příchodem rodinných příslušníků žili zahraničních pracovníci ve společných ubytovnách. Tyto ubytovny se nacházely v blízkosti podniků, v nichž pracovali. Podmínky v těchto ubytovnách byly ale často nevyhovující. Obytná plocha pokoje představovala 6-8 m².⁸⁰ Přes nevyhovující poměry si ovšem zahraniční pracovníci nestěžovali: „Všichni mají strach, že budou odsunuti, proto se raději smíří se skandálními podmínkami.“⁸¹ Zahraniční pracovníci sami požadovali, aby cena za ubytování byla co možná nejnižší, aby mohli co nejvíce finančních prostředků převést do své domovské země.

Větší firmy poskytovali ubytování ve vlastních zřízených ubytovnách. V roce 1962 tak postavil Volkswagen ve Wolfsburgu pro svých 4700 italských zaměstnanců obytnou čtvrť s názvem Castel Lupo.⁸² Pro zahraniční pracovníky bylo mnohdy těžší, jak vynaložit s volným časem než se přizpůsobit na nové pracovní podmínky. V těchto společných ubytovnách často chyběly společenské místnosti, které představovaly důležitou podstatu

⁷⁷ Treibel, *Migration in modernen Gesellschaften*, 131.

⁷⁸ Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung (Eds.), *Anwerbung, Vermittlung, Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer*, Erfahrungsbericht 1964, (Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung: Norimberk, 1965) 8, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196412/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 23.6.2019)

⁷⁹ McRae, *Die Gastarbeiter*, 30.

⁸⁰ Helga Reimann, „Die Wohnsituation der Gastarbeiter“, in *Gastarbeiter: Analyse und Perspektiven eines sozialen Problems*, ed. Helga Reimann a Horst Reimann et al. (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1987), 178.

⁸¹ „Die haben alle Angst, abgeschoben zu werden, und finden sich lieber mit den skandalösen Verhältnissen ab.“ Viz „Komm, komm, komm – geh geh, geh“, Spiegel č. 43 (19.10.1970), <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43801107.html> (staženo 24.6.2019)

⁸² Özdemir, *Currywurst und Döner*, 29.

volného času, a které byly zejména pro jižanské národy velmi důležité. Společenské místnosti představovaly prostor, kde se společně stravovalo a trávil volný čas. Takto byli zahraniční pracovníci nuceni trávit volný čas na ulicích či na jiných veřejně přístupných prostranstvích, jako např. v nádražních halách. Mnozí však využili svůj volný čas k odpracování přesčasů, neboť nespatořovali jinou možnost, jak trávit volný čas.

3.2 1966/68-1973

Počátkem 70. let začala již živá debata o následcích zaměstnávání cizinců v SRN. Ačkoli se v letech hospodářské krize 1966/67 osvědčila jejich „nárazníková“ funkce a počet zahraničních pracovníků v SRN značně poklesl v důsledku hospodářské recese, započala diskuse na téma důsledků zejména v sociální oblasti, neboť se začala prodlužovat doba pobytu některých zahraničních pracovníků, a zároveň započal proces stěhování rodinných příslušníků do SRN. Dle průzkumu Spolkového úřadu práce se ukázalo, že téměř polovina zahraničních pracovníků, kteří v SRN setrvala již 11 let, chtěla v SRN zůstat natrvalo. U zahraničních pracovníků, kteří v SRN setrvali více než 15 let, pak již 83 % z nich se zamýšlelo trvale usadit.⁸³

Jak vyplývá z Tabulky 4, zároveň se změnilo složení zahraničních pracovníků. Zatímco v první fázi tvořili nejpočetnější skupinu Italové, v roce 1973 dominovali Turci s celkovým počtem 605 000, na druhém místě byli Jugoslávci (535 000) a až na třetím místě Italové (450 000). Tabulka 4 zároveň jasně demonstruje, že v této druhé fázi již nárazníková funkce zahraničních pracovníků přestává fungovat. Zatímco v období hospodářské recese 1966/67 se zahraniční pracovníci přechodně navrátili do svých domovských zemí, jelikož v důsledku hospodářské recese ztratili v SRN svá pracovní místa; tato skutečnost v 70. letech již neplatí. V roce 1973 bylo evidováno na 3,9 milionu cizinců, z nichž ale jen 2,6 milionu bylo zaměstnaných. To vyplývá také ze skutečnosti, že do SRN přicházeli rodinní příslušníci zahraničních pracovníků s úmyslem usadit se v SRN natrvalo. Bylo-li v roce 1967 809 000 cizinců, kteří nebyli výdělečně činní, tak v roce 1973 bylo již na 1,37 milionu nevýdělečně činných (to celé v porovnání s rokem 1961, kdy nevýdělečně činných cizinců bylo evidováno na pouhých 137 000 – viz Příloha č. 1). Počet cizinců v SRN enormně vzrostl – počet zaměstnaných cizinců byl v roce 1968 evidován na 1,089 milionu, o pět let později v roce 1973 byl počet zaměstnaných cizinců již 2,595 milionu, z čehož vyplývá, že bylo

⁸³ Bade, *Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland*, 15-16.

zaměstnáno ještě jednou tolik zahraničních pracovníků jako za celé předešlé období dohromady.

Herbert uvádí, že v roce 1971 vstoupilo v platnost nařízení o pracovním povolení, které stanovilo, že pracoval-li zahraniční pracovník na území SRN po dobu minimálně pěti let, mohlo mu být uděleno pracovní povolení po dobu následujících pěti let bez ohledu na vývoj na trhu práce. Tím pádem ztratil účinnost instrument neudělení pracovního povolení jako prostředek k vynucení návratu zahraničních pracovníků zpět do jejich domovské země a Herbert v tomto spatřuje konec jejich „nárazníkové“ funkce, jelikož zahraniční pracovníci již neměli důvod navracet se domů.⁸⁴

V důsledku tohoto vývoje započala diskuse na téma výnosnosti zaměstnávání zahraničních pracovníků. Výhody, které doposud u zaměstnávání zahraničních pracovníků převažovaly, se začínají převracet, zahraniční pracovníci se začínají usazovat se svými rodinami, a jsou proto nutné investice do infrastruktury, do bydlení a zařízení jako jsou školy a školky pro děti zahraničních pracovníků.⁸⁵ Příchodem rodinných příslušníků se také omezila ochota návratu zahraničních pracovníků a tím jejich flexibilita, jelikož setrvali v SRN, i když ztratili pracovní místo, zatímco v první fázi ztráta pracovního místa představovala podnět pro návrat domů.⁸⁶

Zaměstnávání zahraničních pracovníků původně jako smysluplné opatření začíná na počátku 70. let představovat naopak nevýnosný, ne-li minusový obchod. Následovala opatření, které měly omezit příliv zahraničních pracovníků. V roce 1973 byl například zvýšen poplatek ze 300 na 1000 německých marek, který musel zaplatit zaměstnavatel za zprostředkování nábory zahraničních pracovních sil. Navýšením nákladů pro zaměstnavatele se měla omezit atraktivnost nábory zahraničních pracovních sil.⁸⁷

V reakci na ropný šok z roku 1972 bylo vyhlášeno zastavení nábory zahraničních pracovních sil. Debata o výnosnosti zaměstnávání cizinců vyústila v zastavení nábory 23. listopadu 1973 a představuje zvrát v dosavadním kurzu politiky zaměstnávání zahraničních pracovních sil. Zastavením nábory byla ukončena dosavadní dobrovolná rotace zahraničních pracovníků mezi SRN a jejich domovskými státy. Vyhlášením zastavení nábory započala

⁸⁴ Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980*, 217.

⁸⁵ *Ibid.*, 217.

⁸⁶ Fijalkowski, „Gastarbeiter als industrielle Reservearmee?“, 425.

⁸⁷ Özdemir, *Currywurst und Döner*, 78.

nová fáze v západoněmecké politice zaměstnávání zahraničních pracovníků.

3.2.1 Sociální poměry zahraničních pracovníků v letech 1966/67-1973

Příchodem rodinných příslušníků přestávali být zahraniční pracovníci mobilní, jak tomu bylo v první fázi, a začali se usazovat s rodinami na jednom místě. Dle zprávy Spolkového úřadu práce bydlela v roce 1968 většina zahraničních pracovníků privátně. Zpráva vypověděla, že 85 % zahraničních manželských páru bydlelo v roce 1968 privátně. Výzkum dále vypověděl, že čím dál více zahraničních pracovníků o soukromé bydlení usilovalo, právě z důvodu možnosti bydlet společně s rodinou. Zároveň čím delší byl jejich pobyt na území SRN, tím vyšší byl podíl zahraničních pracovníků žijících privátně.⁸⁸

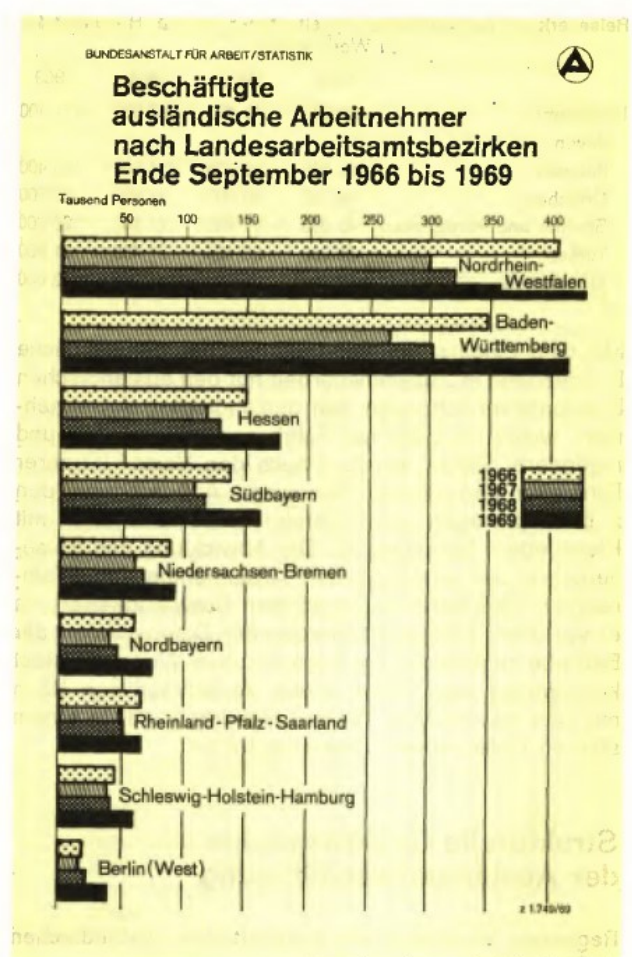
Zahraníční pracovníci bydleli ve starých bytových výstavbách, v dělnických čtvrtích, na sídlištích a v budovách, které byly dokonce určeny k demolici, nebo v jednotlivých starých domech. Bytové jednotky, ve kterých zahraniční pracovníci bydleli, nutně potřebovaly rekonstrukci, a tak často postrádaly základní hygienické zařízení. Zahraníční pracovníci ovšem vzhledem ke svému nízkému socio-ekonomickému statusu často nedisponovali potřebnými finančními prostředky na odvrácení tohoto nedostatečného stavu v oblasti bydlení, ale zejména také neměli zájem – pokud nějakými finančními prostředky disponovali – investovat je do zlepšení stavu bydlení, nýbrž si tyto finanční prostředky šetřit v případě návratu do vlasti k opatření vlastního bydlení. Dalším důvodem byla ochota se změnou pracovního místa přestěhovat do lepšího bydlení.

Graf 1 znázorňuje regionální rozmístění zahraničních pracovníků v SRN v letech 1966-1969. Rozmístění zahraničních pracovníků probíhalo v rozdílně silném rozsahu a bylo dáno zejména poptávkou po pracovních silách daných spolkových zemích. Nejvyšší počet zahraničních pracovníků vykazovalo Severní Porýní-Vestfálsko, následuje Bádensko-Württembersko a na třetím místě je Hesensko. Severní Porýní-Vestfálsko je oblastí charakteristické pro svůj báňský a hutní průmysl, těžbu uhlí, ocelářství a také kovozpracující průmysl. Tyto pro SRN klíčové průmysly vyžadují zvýšený počet pracovní síly, a proto se právě Severní Porýní-Vestfálsko stalo cílem vysokého počtu zahraničních pracovníků.

⁸⁸ Bundesanstalt für Arbeit (eds.), *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1969*, (Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1974) 58, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196912/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

Vysoký počet zahraničních pracovníků v Bádensku-Württembersku je dán zejména tím, že v počátku první fáze zde byli najímáni zejména itaľští pracovníci do oblasti zemědělství, které bylo silně podreprezentované.

Graf 1 - Zaměstnaní zahraniční pracovníci dle jednotlivých okrsků Spolkového úřadu práce od roku 1966-1969

Zdroj: Bundesanstalt für Arbeit (eds.), *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1969*, Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1970, 6. <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196912/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

Tabulka č. 5 znázorňuje rozdělení zahraničních pracovníků dle jednotlivých hospodářských odvětví v roce 1969. Nejvyšší procentní zastoupení zahraniční pracovní síly vykazuje kovozpracující průmysl, v němž bylo zaměstnáno na 37,5 % všech zahraničních pracovníků. Na druhém místě je průmysl zpracovatelský průmysl s 25,8 % a na třetím místě stavebnictví s 15,5 % všech zahraničních pracovníků.

Prostřednictvím zahraničních pracovníků mohl být zvyšován objem produkce, a tím

se zvyšovala nabídka. Tato skutečnost vedla k udržení mezinárodní konkurenceschopnosti západoněmeckého hospodářství mezi ostatními státy a nelze oddiskutovat pozitivní vliv na německé exporty.

Tabulka 5 – Počet zahraničních pracovníků v SRN dle jednotlivých hospodářských odvětví v roce 1969

Rok	1969	
	absolutně	v %
Kovozpracující průmysl	563 597	37,5
Zpracovatelský průmysl	387 214	25,8
Stavebnictví	232 204	15,5
Veřejný sektor, veřejné služby	76 591	5,1
Soukromé služby	74 579	5,0
Obchod, bankovníctví, pojišťovnictví	72 907	4,9
Těžební průmysl	45 518	3,2
Doprava	31 538	2,1
Zemědělství, lesnictví, rybolov	14 273	0,9

Zdroj: vlastní zpracování dle Bundesanstalt für Arbeit (eds.), *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1969*, (Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1970), 11, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196912/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

3.3 1973-1980

Kritická debata o výnosnosti a nákladech zaměstnávání zahraničních pracovníků vyústila ve vyhlášení zastavení nábory zahraničních pracovních sil v roce 1973. Zastavení nábory zahraničních pracovních sil mělo zredukovat jejich příliv. Ve skutečnosti se zastavení nábory dle Özdemira způsobilo jeho pravý opak: zastavení nábory se osvědčilo jako tzv. migračně-politický bumerang; zabránilo se sice dalšímu nábory, ale k redukci zahraničního obyvatelstva nedošlo – právě naopak. Zastavení nábory omezilo mobilitu zahraničních pracovníků, neboť v případě návratu do jejich domovských zemí, nemohli zahraniční pracovníci počítat s návratem zpět do SRN, a tak se raději místo toho rozhodli pro setrvání a započal ve zvýšené míře proces stěhování rodinných příslušníků do SRN za účelem jejich trvalého usazení. V důsledku tohoto procesu převyšovala nabídka pracovních

sil její poptávku a do značné míry tak omezila jejich zaměstnávání.⁸⁹

V průběhu této třetí fáze se v důsledku příchodu rodinných příslušníků nadále rozevíraly nůžky mezi celkovým zahraničním obyvatelstvem a počtem zaměstnaných zahraničních pracovních sil. Zatímco od roku 1973 počet zaměstnaných zahraničních pracovníků až do roku 1979 postupně klesal, počet celkového zahraničního obyvatelstva v tomto období naopak soustavně rostl. Srovnáme-li údaje z tabulky v Příloze č. 1, tak z tabulky vyplývá, že bylo-li v roce 1973 1,37 milionu osob nevýdělečně činných, tak na konci sledovaného období v roce 1980 se celkový počet nevýdělečně činných cizinců blížil k hranici dvou milionů. Celkový počet zahraničního obyvatelstva se přitom zvýšil na téměř 4,5 milionu. Jinými slovy, podíl zahraničního obyvatelstva v roce 1980 představoval již 7,5 %. Nejpočetnější skupinu mezi zahraničními pracovníky představovali nadále Turci, na druhém místě byli Jugoslávci a na třetím místě Italové.

V důsledku zastavení nábory zahraničních pracovních sil byla posílena tendence k trvalému pobytu zahraničních pracovníků. Zároveň se zastavení nábory stalo podnětem k příchodu rodin a jejich trvalému usazení na území SRN. Co v 50. letech započalo jako úředně organizovaný nábor zahraničních pracovních sil, se v letech sedmdesátých přeměnilo ke skutečné migrační situaci.⁹⁰ Od 70. let lze tedy hovořit o tom, že zahraniční pracovníci definitivně ztratili svou „nárazníkovou funkci“, která v letech předcházejících – zejména tedy v době hospodářské recese 1966/67 – patřila k hlavním přednostem zaměstnávání zahraničních pracovních sil. V důsledku zastavení nábory neměli zahraniční pracovníci zajištěnou garanci návratu do SRN, a proto raději v SRN setrvali – nezaměstnanosti či hospodářské recesi navzdory. Zastavením nábory byla nejen omezena mobilita zahraničních pracovníků mezi SRN a vysílajícími zeměmi, ale i regionální mobilita zahraničních pracovníků z důvodu příchodu rodin. Zároveň je delší doba pobytu zahraničních pracovníků spjata s vyššími soukromými a veřejnými investicemi na jejich integraci.

Myšlenka, že přistěhovalectví musí být řízeno z ekonomického, sociálního a kulturního hlediska a že cizinci musejí být zároveň integrováni jako občané, neměla doposud na politické scéně žádné zastání. Z doznání, že se ze SRN stal přistěhovalecký stát, se

⁸⁹ Özdemir, *Currywurst und Döner*, 89.

⁹⁰ Klaus J. Bade, „Einheimische Ausländer: Gastarbeiter – Dauergäste-Einwanderer“, in *Deutsche im Ausland - Fremde in Deutschland: Migration in Geschichte und Gegenwart*, ed. Klaus J. Bade et al. (München: C.H.Beck, 1993), 396.

obávala jak politická levice, tak pravice.⁹¹ Jako důvody, proč SRN neměla být označována jako přistěhovalecký stát, jmenuje Knortz následující: SRN nelze označit jako přistěhovalecký stát pro vysokou hustotu obyvatelstva a za druhé by SRN neměla být nahlížena jako přistěhovalecký stát také ze zahraničně-politických důvodů: státy jako Turecko, Jugoslávie a Řecko měli zájem na navrácení pracovních sil, které byly do SRN odeslány.⁹²

Tato třetí fáze bývá také nazývána jako fáze konsolidace, neboť zde již existovaly strategie k řízení cizinecké politiky. Herbert uvádí, že spolková vláda zastávala tzv. dvojí strategii, kdy jednak mělo dojít k omezení přílivu dalších cizinců a snížení jejich počtu prostřednictvím pobídek k návratu, a jednak posílení opatření k integraci a začlenění v SRN žijících cizinců. Tato nejednotnost strategií v rámci cizinecké politiky vedla k ustanovení komise v roce 1976, která měla přijít s jednoznačnou koncepcí ohledně této problematiky. Ukázalo se, že zájmy jednotlivých skupin jsou ale příliš rozporuplné a nebylo možné dojít k jednoznačnému řešení. Vzniknuvší návrhy a řešení jen pouze reflektovaly doposud zastávané leitmotivy: Spolková republika není přistěhovalecký stát a cizinci by se měli po nějaké době vrátit zpět do vlasti.⁹³ Tyto koncepce v podstatě vycházely z tzv. „dočasné integrace“, kdy se nadále podporovala ochota cizinců navrátit se zpět do vlasti. V důsledku této nejednoznačné koncepce tím byla dotčena veškerá opatření, která byla prováděna v souvislosti s integrací cizinců.

Zvrat přichází až v září 1979, kdy bývalý ministerský předseda Heinz Kühn předložil spolkové vládě memorandum (tzv. *Kühn-Memorandum*), které nastolilo novou strategii v rámci cizinecké politiky a požadovalo jasnou integrační politiku ze strany spolkové vlády. Toto memorandum vycházelo z toho, že „došlo k nezvratnému vývoji, a většina zúčastněných nejsou už jednoduše zahraniční pracovníci (*Gastarbeiter*), ale přistěhovanci (*Einwanderer*), pro které návrat do vlasti z nejrůznějších důvodů nepřipadá v úvahu.“⁹⁴ Bylo tedy nutné uznat skutečnou situaci: „Nezbytné uznání faktické imigrační situace vyžaduje odklon od konceptu „dočasné“ integrace. Musí být nahrazen souborem opatření, které

⁹¹ Eckhard Fuhr, „Zu spät für Prinzipien“ *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 48, č. 278, (25.11.1998)

⁹² Knortz, *Diplomatische Tauschgeschäfte*, 23.

⁹³ Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980*, 230-231.

⁹⁴ „(...)dass eine nicht mehr umkehrbare Entwicklung eingetreten ist, und die Mehrzahl der Betroffenen nicht mehr einfach ‚Gastarbeiter‘ sondern ‚Einwanderer‘ sind, für die eine Rückkehr in ihre Herkunftsländer aus den verschiedensten Gründen nicht wieder in Betracht kommt.“ Viz Bade, *Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland*, 17.

otevívají možnosti k bezvýhradné a trvalé integraci pro ty, kteří chtějí setrvat.“⁹⁵ Kühnův návrh se stal impulsem pro živou diskusi, ovšem vyvození politických důsledků následovalo jen velmi váhavě.

V důsledku chybějících koncepcí a liknavosti příslušných úřadů k řešení problematiky zaměstnávání cizinců se vykrytalizovaly problémy, které zasáhly zejména trh s nemovitostmi a trh práce a další oblasti – zejména pak integraci tzv. „druhé“ generace a poznamenaly tak následující vývoj.

3.3.1 Sociální poměry zahraničních pracovníků v letech 1973-1980

V oblasti bydlení zahraničních pracovníků se v této fázi příliš nezměnilo. Zahraniční pracovníci bydleli stále v nedostačujících podmínkách. Byty zahraničních pracovníků nebyly často vybaveny potřebným hygienickým zařízením. Výzkum z roku 1977 ukázal, že u 15 % bytů zahraničních pracovníků chyběla toaleta (oproti tomu pouze u 4 % bytů německého obyvatelstva), koupelna či sprcha chyběla již u 42 % bytů (zatímco u německého obyvatelstva pouze u 6 % všech bytů), dále 44 % bytů zahraničních pracovníků nebylo vybaveno teplou vodou a 58 % bytů nebylo vybavenou centrálním topením.⁹⁶

Přes tyto katastrofální nedostatky platili zahraniční pracovníci často vyšší nájmy, než které platilo německé obyvatelstvo ve srovnatelných bytech. Docházelo k diskriminaci zahraničních pracovníků na trhu s nemovitostmi. Zahraniční pracovníci nepožívali žádnou zvláštní ochranu nájemníků, a proto se často nemohli nijak zvlášť bránit neseriózním praktikám. Platili přemrštěné nájemné za naprosto nedostačující bydlení, ale ze strachu z výpovědi z nájmu byli nuceni se s těmito poměry smířit.⁹⁷

Zároveň zahraniční obyvatelstvo vykazovalo také vyšší míru nezaměstnanosti v době hospodářského poklesu než obyvatelstvo německé. Je to dáno zejména tím, že cizinci pracovali zejména v odvětvích, které byly náchylné na hospodářskou konjunkturu a závislé na strukturálních změnách. V případě poklesu hospodářského růstu byli právě zahraniční pracovníci ti, kteří byli jako první propouštěni. Jinak řečeno, při hospodářské recesi byli

⁹⁵ „Die unvermeidliche Anerkennung der faktischen Einwanderungssituation macht eine Abkehr von den Konzepten der Integration ‚auf Zeit‘ erforderlich. An ihrer Stelle muss ein Maßnahmenbündel treten, das den Bleibewilligen die Chance zu einer vorbehaltlosen und dauerhaften Eingliederung eröffnet.“ Viz Bade, *Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland*, 17.

⁹⁶ Helga Reinmann, „Die Wohnsituation der Gastarbeiter“, 182.

⁹⁷ McRae, *Die Gastarbeiter*, 41.

zahraniční pracovníci dotčeni silněji než zbytek německého obyvatelstva, přičemž doba jejich nezaměstnanosti byla vždy delší než u německého obyvatelstva.⁹⁸ Toto je možné demonstrovat zejména v oblasti stavebnictví, kdy počet domácích zaměstnanců v letech 1973-1976 klesl o 15 %, oproti tomu počet zahraničních zaměstnanců klesl o 41 %.⁹⁹

Co se uplatnění zahraničních pracovníků týče, tak ani v této třetí fázi se příliš nezměnilo. Zahraniční pracovníci nadále vykonávali zejména nekvalifikovanou práci, ve směnném systému a s vysokým rizikem úrazovosti. Pouze 11 % zahraničních pracovníků dosáhlo během svého pobytu profesního růstu, a to zejména z pomocné pracovní síly na odbornou pozici.¹⁰⁰

Problém začala představovat také regionálně nevyrovnaná rozmístění zahraničních pracovníků. Nejvyšší koncentraci zahraničních pracovníků vykazovalo Bádensko-Württembersko s 16,5 % v roce 1973, na druhém místě Hesensko s podílem 13,6 % zahraničních zaměstnanců, Jižní Bavorsko s 13 % na třetím místě. Jako palčivější problém se ale ukázala vysoká koncentrace cizinců v některých městech a městských aglomeracích. V roce 1973 představovali cizinci ve Stuttgartu 26,5 % všech zaměstnanců, ve Frankfurtu 22,6 %, ve Villingen 22,1 %.¹⁰¹ Tato skutečnost vzbudila obavy nejen mezi veřejností, ale i v politických kruzích, neboť vládla obava z vytvoření cizineckých „ghett“, které by mohly být příčinou zvýšeného napětí ve společnosti.

Zahraniční pracovníci stále poskytovali devizové transfery do svých domovských zemí. V roce 1973 se objem těchto transferů vyšplhal na 8,5 miliardy německých marek. Objem těchto transferů se od roku 1969 téměř ztrojnásobil (viz Tabulka 3). Tato skutečnost má příznivý vliv na platební bilanci vysílajících zemí. Zároveň ale v tomto sledovaném období má čím dál více zahraničních pracovníků záměr usadit se v SRN natrvalo.

Tím pádem již nemají potřebu uchovávat tolik úspor a stávají se významnou kupní silou. V roce 1974 dosahoval příjem zahraničních pracovníků přes 30 miliard německých marek, z čehož polovina byla spotřebována v SRN. Z toho důvodu představují zahraniční

⁹⁸ Kühl, „Zur Bedeutung der Ausländerbeschäftigung für die Bundesrepublik Deutschland“, 35.

⁹⁹ Bade, „Einheimische Ausländer: Gastarbeiter – Dauergäste - Einwanderer“, 396.

¹⁰⁰ Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980*, 224-225.

¹⁰¹ Bundesanstalt für Arbeit (Eds.), *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1972/73*, (Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1974), 18, <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/197312/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 26.6.2019)

pracovníci důležitou skupinu s významnou kupní silou.¹⁰²

Další problematickou oblastí se ukázala být integrace tzv. „druhé generace“, tedy potomků zahraničních pracovníků. 75 % všech cizinců mezi 15-24 lety neukončilo základní školní docházku, která by jim umožňovala získat další odborné vzdělání. Zahraniční mládež byla ve zvýšené míře dotčena nezaměstnaností. Skrze prosazovanou koncepci „dočasné integrace“ měla být zahraniční mládež integrována v rámci německého školního systému, ale zároveň neměla „druhá generace“ ztratit kontakt ke kultuře svých rodičů, neboť měla být zachována možnost jejich návratu do domovských zemí. Herbert tuto generaci označuje jako „dvojjazyčné analfabety“, kteří pořádně neovládali řeč svých rodičů, ale ani německý jazyk, a tak se dostávali do sociální izolace.¹⁰³

3.4 Dílčí závěry analýzy hospodářského přínosu zahraničních pracovních sil

Následující kapitola se zabývá zhodnocením hospodářského přínosu zahraničních pracovníků pro SRN. Hodnocení hospodářského přínosu zahraničních pracovních sil jde ruku v ruce s konjunkturálním cyklem, a tak v první fázi sledovaného období, kdy byla konjunktura na vzestupu, docházelo k vyčerpání vlastních rezerv pracovní síly a zahraniční pracovníci představovali vhodnou alternativu, jak zaplnit vzniknuvší mezery na německém pracovním trhu. Jejich hlavní přínos v první fázi tkví ovšem v jejich fluktuaci, kdy plnili funkci tiché rezervní armády, která spočívala v tom, že měli být využíváni v případě potřeby. Jinými slovy, přicházeli, když bylo potřeba zaplnit mezery, které vznikly na německém pracovním trhu, a naopak odcházeli, když jich nebylo více potřeba např. v důsledku hospodářské recese, jako tomu bylo v letech 1966/67.

Tato jejich funkce – v literatuře označována jako „nárazníková“ – byla v první fázi sledovaného období hlavní devizou zahraničních pracovních sil, a proto v letech 1955-1966/67 převládalo pozitivní hodnocení efektu zahraničních pracovníků. Zahraniční pracovníci působili velice flexibilně jako vyrovnávací instrument hospodářského cyklu.

Jako další pozitivní efekty pro hospodářství SRN lze jmenovat: Zaměstnávání zahraničních pracovních sil mělo bezesporu pozitivní vliv na rychlejší expanzi německého průmyslu, která pramenila jednak z jejich ochoty vykonávat těžkou, neatraktivní práci

¹⁰² McRae, *Die Gastarbeiter*, 30.

¹⁰³ Herbert, *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980*, 225-226.

požívající nízkou míru prestiže s vysokou mírou úrazovosti, a jednak také, že díky zaměstnávání dodatečné levné zahraniční pracovní síly nebylo nutné provádět nákladné investice do optimalizace výrobních procesů a automatizace, v jejichž konečném důsledku by bylo třeba méně pracovních sil. V důsledku nízké domácí nabídky pracovních sil byl vyvoláván tlak na zvýšení mezd, kterému se ale zvýšením nabídky pracovních sil v podobě dodatečného zaměstnávání zahraničních pracovníků podařilo zabránit.

V první fázi přicházeli zahraniční pracovníci do SRN bez rodinných příslušníků, tím pádem představovali mobilní skupinu, která byla ochotna změnit bydliště za účelem získání lepší práce, a tím byla zajištěna potřebná flexibilita na trhu práce. Zároveň zahraniční pracovníci obsazovali taková místa, která lze označit za nejspodnější či podřadná a díky tomu byl umožněn kariéry postup velké části německého obyvatelstva. Tímto přispěly zahraniční pracovníci ke zlepšení kvality života mnoha německých obyvatel.

V první fázi sledovaného období přicházeli do SRN pracovníci v produktivním věku, jejichž cílem bylo ušetřit co nejvíce peněžních prostředků. Měli tak nízké nároky na ubytování a odpadávaly u nich i další náklady v podobě nákladů na výchovu, vzdělávání či poskytování důchodového zabezpečení – sami zahraniční pracovníci se ovšem svými odvody do značné míry podíleli na spolufinancování, neboť odváděli daně z příjmů či příspěvky na penzijní pojištění. Ačkoli tedy bylo zaměstnávání zahraničních pracovních sil spjata s určitými náklady, jejich odvody na dani z příjmu a důchodovém pojištění tyto náklady převyšovaly a nelze tedy oddiskutovat jejich pozitivní vliv na profit pro státní kasu.

Je neoddiskutovatelnou skutečností, že první fáze sledovaného období je charakteristická zejména pozitivními vlivy zaměstnávání zahraničních pracovních sil. Tato situace se ale změnila po hospodářské recesi z let 1966/67. V rámci druhé fáze sledovaného období započala diskuse o výnosnosti zaměstnávání zahraničních pracovních sil a důsledcích pro sociální oblast. S příchodem rodinných příslušníků byla omezena mobilita zahraničních pracovníků a začali se usazovat na jednom místě. Zároveň se také zvýšily požadavky na bydlení a zahraniční pracovníci se začínali stěhovat z ubytoven do privátních bytů. Tato skutečnost představuje zvýšené náklady pro stát v podobě investic do infrastruktury a do dalších zařízení jako jsou školy a školky pro děti zahraničních pracovníků. V důsledku příchodu rodinných příslušníků přestává platit, že ztráta pracovního místa představuje podnět pro návrat do domovského státu.

Problémy spojené se zaměstnáváním zahraničních pracovních sil se začínaly

prohlubovat a kritická debata o výnosnosti a nákladech zaměstnávání zahraničních pracovních sil eskalovala v rámci třetí fáze sledovaného období v pozastavení jejich nábory v roce 1973, čímž ale v konečném důsledku nastala naopak skutečná migrační situace, neboť tímto byl způsoben masivní příchod rodinných příslušníků zahraničních pracovníků a jejich definitivní rozhodnutí pro setrvání v SRN. Touto skutečností se také definitivně změnil hospodářský přínos pro spolkové hospodářství. Příchodem rodinných příslušníků se změnilo složení zahraničního obyvatelstva v SRN a klesl podíl výdělečných osob v rámci zahraničního obyvatelstva. Zahraniční pracovníci setrvali v SRN i v případě, že ztratili svou pracovní pozici. Zároveň tímto vykazovalo zahraniční obyvatelstvo vyšší míru nezaměstnanosti než obyvatelstvo německé. To je dáno zejména tím, že zahraniční pracovníci pracovali v odvětvích náchylných na hospodářskou konjunkturu a byli tak v případě hospodářského poklesu mezi prvními, kteří o své pracovní místo přišli. Zároveň se ale také změnilo spotřebitelské chování zahraničních pracovníků, kteří v důsledku trvalého usazení se v SRN ztratili motivaci ušetřit co nejvíce peněžních prostředků a stali se tak významnou skupinou s vysokou kupní silou v rámci SRN.

Ve třetí fázi sledovaného období se proměnil také přístup spolkové vlády, která zejména v rámci první fáze k zaměstnávání zahraničních pracovníků přistupovala pozitivně. Od samého prvopočátku bylo zaměstnávání zahraničních pracovníků koncipováno jako nejjednodušší řešení, jako cesta nejmenšího odporu, a z dlouhodobého hlediska nebyly formovány žádné koncepty na integraci těchto osob. Tento přístup spolkové vlády, jenž dlouhodobě tyto problémy přehlížel, potlačoval a odmítal uznání skutečné situace působil vůči zahraničním pracovníkům dvojsečně, kdy jednak bylo apelováno na jejich integraci v rámci německé společnosti, a jednak k zachování vazeb na jejich domovské země v případě, že by došlo k jejich návratu. Tato dvojí strategie měla za důsledek to, že dospěla tzv. „druhá generace“ potomků zahraničních pracovníků, pro něž bylo problematické si najít svoje místo v rámci německé společnosti a potýkali se tak s pocitem vykořeněnosti a izolovanosti.

Závěr

Podpis dohody o zaměstnávání zahraničních pracovních sil z roku 1955 mezi Spolkovou republikou a Itálií odstartoval proces, jehož výsledkem byla celá řada dalších obdobných dohod jak s evropskými, tak i s mimoevropskými státy. Proces náboru a zaměstnávání zahraničních pracovních sil, který byl od svého prvopočátku koncipován jako jev přechodný a časově ohraničený nebyl do určitého momentu ani tak výsledkem ekonomické situace v SRN, která koncem 50. let 20. století dosáhla plné zaměstnanosti, ale spíše výsledkem politického tlaku vysílajících zemí, jež si od vyslání vlastních přebytečných pracovních sil slibovaly zlepšení stavu vlastní platební bilance skrze mzdové transfery; a podpoření plánů ze strany SRN po užší hospodářské spolupráci a ekonomické integraci evropských států, do kterých svým způsobem zapadá úzká spolupráce dvou zemí v oblasti řízené migrace pracovních sil.

Cílem této práce bylo zhodnotit hospodářský přínos zahraničních pracovníků pro SRN a zhodnotit jaká pozitiva a negativa zaměstnávání zahraničních pracovních sil přineslo. Souvislost zaměstnávání zahraničních pracovních sil a jejich hospodářského přínosu je nutné zkoumat s ohledem na hospodářskou konjunkturu a na fáze hospodářského cyklu v SRN. V rámci analýzy v praktické části lze vyvodit následující závěry: první fáze byla charakteristická vysokým hospodářským růstem a zvýšenou potřebou po pracovních silách. Nábor zahraničních pracovních sil měl zajistit zaplnění těchto vzniklých mezer na německém pracovním trhu. Zahraniční pracovníci plnili na německém pracovním trhu tzv. „nárazníkovou funkci“ – v případě hospodářského růstu měli být ve zvýšené míře zaměstnávání, pakliže ale došlo k hospodářskému poklesu, svá pracovní místa ztratili a navrátili se zpět do svých domovských zemí.

Tento koncept se do určité míry osvědčil v průběhu hospodářské recese 1966/67, ovšem v průběhu dalších let začal ztrácet na platnosti v důsledku příchodu rodinných příslušníků do SRN, kdy se ani ztráta pracovního místa nestala podnětem pro návrat. V první fázi sledovaného období byly efekty zaměstnávání zahraničních pracovních sil veskrze pozitivní, v 70. letech 20. století se ale situace změnila. Zvrat v dosavadním pojetí zaměstnávání zahraničních pracovních sil představuje zastavení náboru z roku 1973, kdy „nárazníková funkce“ zahraničních pracovníků definitivně pozbývá na platnosti a zahraniční pracovníci se s rodinami začali na území SRN trvale usazovat.

Co se zpočátku jevílo jako nejjednodušší řešení ke kompenzaci nedostatku domácích pracovních sil a k zachování hospodářského růstu, aniž by bylo nutné zavést opatření v podobě investic do automatizace či optimalizace výrobních procesů; se postupem času proměnilo a ze zaměstnávání zahraničních pracovních sil se začínal stávat ztrátový obchod. Nevýhody v podobě zvyšujících se nákladů na potřebnou infrastrukturu, vzdělání, výchovu a zvyšující se míra nezaměstnanosti mezi zahraničním obyvatelstvem postupně převážila jejich výhody. Proces nábory zahraničních pracovních sil, který byl původně zamýšlen jako čistě hospodářský kalkul, přinesl celou řadu dalších problémů, které se promítly i do dalších oblastí veřejného života.

Ačkoli měl být nábor zahraničních pracovních sil krátkodobého charakteru, změnil tvář německé společnosti, tak jak ji známe dnes: zaměstnávání zahraničních pracovních sil vedlo ke změně etnického složení německé společnosti. Problematika zaměstnávání zahraničních pracovních sil překračuje sledované období stanovené v této bakalářské práci a je aplikovatelná i na současnou SRN, kdy se SRN stala cílem velkého počtu migrantů a uprchlíků v důsledku evropské migrační krize. Toto téma je proto stále velmi aktuální, živé a podléhající neustálé debatě mezi odborníky, a je proto nutné neopakovat a vyvarovat se chybných postupů, které pramenily z bezkonceptnosti či nejednoznačnosti stávajících konceptů aplikovaných spolkovou vládou v souvislosti s integrací zahraničních pracovníků v průběhu 70. let 20. století.

Summary

The signing of the 1955 Foreign Workforce Agreement between the Federal Republic and Italy triggered a process that resulted in a number of other similar agreements with both European and non-European states. The process of recruitment and employment of foreign labor, which since its inception was conceived as a transient and time-limited phenomenon, was not so much the result of the economic situation in Germany, which at the end of the 1950s reached full employment, but rather the result of the political pressure of the sending countries, which expected to improve their balance of payments through wage transfers since sending their own surplus labor; and to support the plans of the FRG for closer economic cooperation and economic integration of European states, in which the close cooperation of two countries in the field of managed labor migration fits.

The aim of this work was to evaluate the economic benefits of foreign workers for

FRG and to evaluate the positives and negatives of the employment of foreign workers. The link between the employment of foreign workers and their economic benefits must be examined in the light of the economic boom and the economic cycle phases of FRG. In the analysis in the practical part, the following conclusions can be drawn: the first phase was characterized by high economic growth and an increased need for labor. The recruitment of foreign labor was to ensure that these gaps were filled in the German labor market. Foreign workers fulfilled the so-called "buffer function" on the German labor market - in the case of economic growth they should have been increasingly employed, but if there was an economic downturn, they lost their jobs and returned to their home countries.

This concept has proven to some extent during the economic recession of 1966/67, but over the years it has begun to lose its validity as a result of the arrival of family members to FRG, when the loss of jobs did not become a stimulus to return. In the first phase of the time period, the effects of employing foreign labor were generally positive, but in the 1970s the situation changed. The reversal of the hitherto conception of the employment of foreign labor force is the cessation of recruitment in 1973, when the "buffer function" of foreign workers is permanently lost and foreign workers have settled permanently with their families in Germany.

What initially seemed to be the simplest solution to compensate for the shortage of domestic workforce and to maintain economic growth without the need to introduce measures to invest in automation or optimization of production processes; over time, the employment of foreign labor has become a loss-making business. Disadvantages in the form of increasing costs for necessary infrastructure, education, upbringing and increasing unemployment rate among foreign population gradually outweighed their advantages. The process of recruiting foreign labor, which was originally intended as a purely economic calculus, has brought a number of other problems that have been reflected in other areas of public life.

Although the recruitment of foreign labor was to be short-lived, it changed the face of German society as we know it today: the employment of foreign labor has led to a change in the ethnic composition of German society. The issue of employing foreign labor exceeds the reference period set in this bachelor thesis and is also applicable to the current FRG, when Germany became the target of a large number of migrants and refugees as a result of the European migration crisis. Therefore, this topic is still very topical and subject to

constant debate among experts, and it is therefore necessary not to repeat and avoid erroneous practices stemming from the conception or ambiguity of existing concepts applied by the federal government in connection with the integration of foreign workers during the 1970s.

Seznam zkratk

DM – Deutsche Mark (*Německá marka*)

EPU – Evropská platební unie

ERP – European Recovery program

ILO – International Labour Organization (*Mezinárodní organizace práce*)

MP – Marshallův plán

NDR – Německá demokratická republika

RM – Reichsmark (*Říšská marka*)

SRN – Spolková republika Německo

Seznam tabulek

Graf 1 - Zaměstnaní zahraniční pracovníci dle jednotlivých okrsků Spolkového úřadu práce od roku 1966-1969

Tabulka 1 - Růst HDP a data pracovního trhu v SRN v letech 1950-1969

Tabulka 2 – Míra nezaměstnanosti v % dle okrsků zemského úřadu práce v SRN v letech 1954-1956

Tabulka 3 – Devizové transfery zahraničních pracovníků ze SRN do zahraničí v milionech německých marek

Tabulka 4 - Cizinci v SRN. Celkový počet obyvatelstva a počet zaměstnaných dle jednotlivých národností, 1950-1980, v 1000

Tabulka 5 – Počet zahraničních pracovníků v SRN dle jednotlivých hospodářských odvětví v roce 1969

Použitá literatura

Primární prameny

Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung (Eds.). *Anwerbung, Vermittlung, Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer*, Erfahrungsbericht 1964. Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung: Norimberk, 1965. <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196412/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

Bundesanstalt für Arbeit (eds.). *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1969*. Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1970. <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/196912/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 22.6.2019)

Bundesanstalt für Arbeit (Eds.). *Ausländische Arbeitnehmer: Beschäftigung, Anwerbung, Vermittlung, Erfahrungsbericht 1972/73*. Bundesanstalt für Arbeit: Norimberk, 1974. <https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/197312/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf> (staženo 26.6.2019)

Sekundární literatura

Knižní publikace

Abelshausen, Werner. *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2004.

Altmann, Georg. *Aktive Arbeitsmarktpolitik: Entstehung und Wirkung eines Reformkonzepts in der Bundesrepublik Deutschland*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004.

Bade, Klaus J. *Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1992.

Bade, Klaus J. (ed.). *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland: Migration und Geschichte und Gegenwart*. München: C.H.Beck, 1993.

Borelli, Michele. *Minderheiten in der Bundesrepublik: Das Beispiel „Gastarbeiter“*. Stuttgart: Metzler, 1973.

Hardach, Karl. *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert (1914-1970)*.

Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993.

Herbert, Ulrich. *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter*. Berlin: Dietz, 1986.

Hunn, Karin. „Nächstes Jahr kehren wir zurück...“: *Die Geschichte der türkischen „Gastarbeiter“ in der Bundesrepublik*. Göttingen: Wallstein, 2005.

Il-Lee, Young. *Die Ausländerbeschäftigung als ein Bestandteil des deutschen Produktionsregimes für die industrielle Wachstumsgesellschaft 1955-1973*. Bielefeld: LIT Verlag Münster, 2003.

Kistler, Helmut. *Bundesdeutsche Geschichte: die Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland seit 1945*. Stuttgart: Bonn Aktuell, 1986.

Knortz Heike. *Diplomatische Tauschgeschäfte: „Gastarbeiter“ in der westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953-1973*. Köln: Böhlau, 2008.

Knortz, Heike. *Gastarbeiter für Europa: die Wirtschaftsgeschichte der frühen europäischen Migration und Integration*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2016.

McRae, Verena. *Die Gastarbeiter: Daten, Fakten, Probleme*. München: C.H.Beck, 1980.

Müller, Helmut M., Karl-Friedrich Krieger a Hanna Vollrath, *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.

Özdemir, Cem. *Currywurst und Döner: Integration in Deutschland*. Bergisch Gladbach: Lübbe, 1999.

Reimann Horst a Helga Reimann, eds., et. al. *Gastarbeiter: Analyse und Perspektiven eines sozialen Problems*. Opaten: Westdeutscher Verlag, 1987.

Schumacher, Harald. *Einwanderungsland BRD*. Düsseldorf: Zebulon, 1992.

Treibel, Annette. *Migration in modernen Gesellschaften: soziale Folgen von Einwanderung, Gastarbeit und Flucht*. Weinheim, München: Juventa-Verl., 2011.

Wolfrum, Edgar. *Zdařilá demokracie: Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*. Brno: Barrister & Principal, 2008.

Příspěvky ve sbornících

Bade, Klaus J. „Einheimische Ausländer: Gastarbeiter-Dauergäste-Einwanderer“. In

Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland: Migration in Geschichte und Gegenwart, ed. Klaus J. Bade et al., 393-401. München: C.H.Beck, 1993.

Kühl, Jürgen. „Zur Bedeutung der Ausländerbeschäftigung für die Bundesrepublik Deutschland“. In *Gastarbeiter: Analyse und Perspektiven eines sozialen Problems*, ed. Helga Reimann a Horst Reimann et al., 21-45. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1987.

Lampert Heinz. „Die soziale Marktwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland: Ursprung, Konzeption, Entwicklung und Probleme“. In *Soziale Marktwirtschaft: Bilanz und Perspektive*, ed. Bundeszentrale für politische Bildung, 49-71. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1988.

Möller Hans. „Die Währungsreform von 1948“. In *Soziale Marktwirtschaft: Bilanz und Perspektive*, ed. Bundeszentrale für politische Bildung, 121-125. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1988.

Reimann, Helga. „Die Wohnsituation der Gastarbeiter“. In *Gastarbeiter: Analyse und Perspektiven eines sozialen Problems*, ed. Helga Reimann a Horst Reimann et al., 175-195. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1987.

Reimann, Horst a Helga Reimann. „Einführung: Gastarbeiterproblematik und Migrationsforschung“. In *Gastarbeiter: Analyse und Perspektiven eines sozialen Problems*, ed. Helga Reimann a Horst Reimann et al., 1-21. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1987.

Články z odborných periodik

Fijalkowski, Jürgen. „Gastarbeiter als industrielle Reservearmee?: zur Bedeutung der Arbeitsimmigration für die wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland“. *Archiv für Sozialgeschichte*, 24, (1984): 399-456. http://library.fes.de/jportal/receive/jportal_jparticle_00010614 (staženo 21.6.2019)

Saraceno, Pasquale. „The Vanoni Plan re-examined“. *PSL Quarterly Review*, 10, č. 43 (1957): 375-396.

<https://ojs.uniroma1.it/index.php/PSLQuarterlyReview/article/view/11954> (staženo 20.6.2019)

Steinert, Johannes-Dieter. „Migration and Migration Policy: West Germany and the Recruitment of Foreign Labour 1945-61“. *Journal of Contemporary History*, 49, č. 1 (2014): 9-27. https://www.jstor.org/stable/43697286?seq=1#page_scan_tab_contents (staženo

20.6.2019)

„Gastarbeiter: Entwicklungshilfe für Reiche?“. Spiegel č. 48 (22.11.1971).
<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43144635.html> (staženo 20.6.2019)

„Komm, komm, komm – geh geh, geh“. Spiegel č. 43 (19.10.1970).
<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43801107.html> (staženo 21.6.2019)

Fuhr, Eckhard. „Zu spät für Prinzipien“ *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 48, č. 278, (25.11.1998)

Internetové zdroje

Währungsreform 1948“. Deutsche Bundesbank.

<https://www.bundesbank.de/de/aufgaben/themen/waehrungsreform-1948-614040#tar-3>
(staženo 1.7.2019)

„Währungssysteme. Europäische Zahlungsunion“. DIW Berlin.
https://www.diw.de/de/diw_01.c.412189.de/presse/diw_glossar/europ_ische_zahlungsunion.html#412182 (staženo 20.6.2019)

„Soziale Marktwirtschaft und globale „New Economy“: Ein Widerspruch?“. Karl-Heinz Paqué, Bundeszentrale für politische Bildung. <https://www.bpb.de/apuz/26447/soziale-marktwirtschaft-und-globale-new-economy-ein-widerspruch?p=all>, (staženo 19.04.2017)

„Článek 10, Migration for Employment Convention, 1949 (No. 97), Convention concerning Migration for Employment“. International Labour Organization.
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C097 (staženo 19.6.2019)

Teze bakalářské práce

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	
Jméno:	Hana Kramlová
E-mail:	hanka.kramlova@seznam.cz
Studijní obor:	Česko-německá studia
Semestr a školní rok zahájení práce:	4. LS 2017
Semestr a školní rok ukončení práce:	8. LS 2019
Vedoucí bakalářského semináře:	doc. PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D
Název práce:	Zahraníční pracovníci a jejich hospodářský přínos pro SRN
Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):	Bakalářská práce se zabývá zahraničními pracovníky ve Spolkové republice Německo. Cílem práce bylo zhodnotit a zmapovat hospodářský přínos zahraničních pracovníků pro Spolkovou republiku v rámci sledovaného období 1955-1980. Práce se snaží identifikovat jak pozitiva, tak negativa spojená se zaměstnáváním zahraničních pracovních sil, která se promítla na hospodářskou situaci v zemi. Proces nábory a zaměstnávání zahraničních pracovních sil, který byl od svého prvopočátku koncipován jako jev přechodný a časově ohraničený, představuje fenomén s celou řadou pozitivních i negativních efektů. V úvodu hlavní části práce jsou představeni jednotliví aktéři a charakterizovány motivy jednotlivých stran pro uzavírání dohod o nábory zahraničních pracovních sil. Jádro práce tvoří analýza hospodářského přínosu zahraničních pracovníků, přičemž sledované období bylo rozděleno na tři etapy: 1955-1966/67, 1966/67-1973 a 1973-1980.
Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):	Zpočátku se plánovaný projekt soustředil na hospodářský přínos zahraničních pracovníků pro SRN pouze do roku 1973. Po hlubším zpracování tématu jsem usoudila, že je vhodné časové období rozšířit až do roku 1980, neboť právě dlouhodobější charakter sledovaného období umožňuje zmapovat a jednotlivé aspekty a porovnat je mezi sebou a umožní tak lépe analyzovat pozitiva a negativa zaměstnávání zahraničních pracovních sil.
Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):	Úvod 1 Formování německého hospodářského zázraku 2 Zahraniční pracovní síly ve Spolkové republice 3 Analýza hospodářského přínosu zahraničních pracovních sil pro SRN 4 Zhodnocení hospodářského přínosu zahraničních pracovníků Závěr
Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):	1. Abelshausen, Werner. Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2004. 2. Bade, Klaus J. (ed.). Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland: Migration und Geschichte und Gegenwart. München: C.H.Beck, 1993. 3. Bade, Klaus J. Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland. Bonn:

Bundeszentrale für politische Bildung, 1992.

4. Herbert, Ulrich. Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland 1880-1980: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter. Berlin: Dietz, 1986.
5. Hunn, Karin. „Nächstes Jahr kehren wir zurück...“: Die Geschichte der türkischen „Gastarbeiter“ in der Bundesrepublik. Göttingen: Wallstein, 2005.
6. Knortz Heike. Diplomatische Tauschgeschäfte: „Gastarbeiter“ in der westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953-1973. Köln: Böhlau, 2008.
7. McRae, Verena. Die Gastarbeiter: Daten, Fakten, Probleme. München: C.H.Beck, 1980.
8. Özdemir, Cem. Currywurst und Döner: Integration in Deutschland. Bergisch Gladbach: Lübbe, 1999.
9. Treibel, Annette. Migration in modernen Gesellschaften: soziale Folgen von Einwanderung, Gastarbeit und Flucht. Weinheim, München: Juventa-Verl., 2011.
10. Wolfrum, Edgar. Zdařilá demokracie: Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek. Brno: Barrister & Principal, 2008.

Podpis studenta a datum 22.7.2019 Krawulord		
Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce	22.7.2019	
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		